FEDAR
ili
O LEPOTI

LICA:

Sokrat
Fedar

UVODNI RAZGOVOR*

I

St. III
Str. 227

Sokrat. Dragi Fedre, kuda i odakle?

Fedar. Od Lisije, Kefalova sina[1], Sokrate. A idem u šetnju iz- a
van gradskih bedema. Ta dugo sam se kod njega zadržao, sedeći od zore; a po savetu Akumena[2], tvojega i mojega prijatelja, idem u svoje
šetnje po putevima, jer one, kaže, manje umaraju nego šetnje po dru- b
movima.

Sokrat. Ta dobro on govori, prijatelju. Nego Lisija je, prema tome, bio u gradu?

Fedar. Da, kod Epikrata[3], ovde u Morihovoj kući blizu Olimpiona.

Sokrat. Pa oko čega ste se bavili? Ili vas je verovatno Lisija častio svojim besedama?

Fedar. Čućeš, ako si dokolan da sa mnom pođeš i da slušaš.

Sokrat. A što? Zar ne misliš da bi mi kao što Pindar[4] kaže, „bilo važnije od svakog posla“ da mogu čuti tvoj i Lisijin razgovor?

Fedar. Hajde, dakle, sa mnom! c

Sokrat. A ti govori!

Fedar. Zaista, Sokrate, baš tebi priliči što želiš da čuješ. Jer tema koju smo pretresali bila je, ne znam kako, o ljubavi. Lisija je, naime, napisao spis u kome nekog lepog mladića treba da zadobije, ali ne ljubavnik, nego – a baš to je lepo izveo – on tvrdi da u ljubavi treba više ugađati onome ko nije zaljubljen nego onome ko je zaljubljen.

Sokrat. Odličan čovek! Kad bi samo pisao da treba više ugađati siromahu nego bogatašu i više starijemu nego mlađemu, i što sve inače važi i za mene i za većinu nas. Zaista, to bi bile građanima sklone i d
za ceo narod korisne besede. A ja sam te toliko zaželeo čuti da te, i kad bi ti svoju šetnju produžio sve do Megare[5] i, kao Herodik[6], došao do grada i opet se okrenuo, ipak ne bih ostavio.

Fedar. Kako kažeš, moj predobri Sokrate? Misliš li da ću ja ono 228
što je Lisija za mnogo vremena u dokolici izradio, on, koji je najbolji

[1] Napomene su date na str. 278 i dalje.

današnji književnik, da ću to ja, koji tome poslu nimalo nisam vičan, umeti napamet kazati dostojno njega? Mnogo mi još treba da to mogu. A ipak bih voleo to nego da imam ne znam kakvo imanje.

II

Sokrat. O Fedre, ako ja Fedra ne poznajem, onda ni o sebi ništa više ne znam. Ali ne važi ni jedno ni drugo. Dobro znam da on, ako je mogao slušati Lisijinu besedu, nije ga čuo samo jedanput, nego je
b Lisiju više puta moljakao da mu besedu ponovi, i Lisija ga je drage volje poslušao. Ali onome ni to ne beše dovoljno, nego naposletku uze spis, i stade u njemu pregledati mesta koja mu se najviše sviđahu. Zaokupljen tim poslom, sedeo je od rana jutra dokle god od sedenja nije iznemogao, i potom ode u šetnju i, kao što ja mislim, tako mi boba[1], on je besedu naučio napamet, ako nije bila suviše duga. A pošao je izvan grada da je uči. Kad je, pak, sreo čoveka koji gori od želje da sluša besede, obraduje se što ga je video, misleći da će imati učesnika
c u svome zanosu, pa ga pozove da s njime produži put. A kad ga je ovaj pomamnik na besede stao moliti da mu ih ispriča, on se ustezao kao da zaista nema volje da govori, a naposletku bi, i kad ga niko ne bi drage volje slušao, ipak na silu govorio. Ti ga, dakle, Fedre, zamoli da već sada čini ono što će uskoro u svakom slučaju činiti.

Fedar. Za mene je, zaista, najbolje da govorim onako kako mogu. Jer, čini mi se da me ti nećeš pustiti pre nego ih izgovorim ovako ili onako.

Sokrat. Sasvim pravo ti se čini.

III

d *Fedar.* Ovako ću, dakle, postupiti. Jer, u stvari, Sokrate, reči nisam, sasvim napamet naučio; samo ću ti otprilike smisao svih Lisijinih izvođenja o razlici između onoga ko ljubi i onoga ko ne ljubi u glavnim tačkama redom izneti, počinjući od prvoga.

Sokrat. Ali mi najpre, dušo moja, pokaži šta to u levoj ruci držiš pod haljinom. Naslućujem da imaš samu besedu. Ako je tako, a ti
e misli o meni da te ja, doduše, veoma volim, ali, ako je i Lisija tu, da nisam voljan predati se tebi da se na meni vežbaš. Nego, dela pokazuj!

Fedar. Prestani! Lišio si me, Sokrate, nade kojom se nadah da ću se na tebi vežbati. Ali gde želiš da sednemo, pa da čitamo?

229 *Sokrat.* Ovamo skrenimo, i hajdemo pored Ilisa[1], pa ćemo gde nam se svidi sesti na mirnu mestu.

Fedar. U dobar čas, čini mi se, idem bos, jer ti ideš svagda. Zato nam je najlakše ići uz potok kvaseći noge, a to i nije neprijatno, naročito u ovo doba godine i dana.

Sokrat. Idi, dakle, napred, i u isti mah pogledom traži mesto gde ćemo sesti.

Fedar. Vidiš li onu najvišu platanu?

Sokrat. Dabome.

Fedar. Onde je hladovina, i pirka povetarac, a ima i trave da b
sednemo ili, ako nam se svidi, da legnemo.

Sokrat. A ti idi napred!

Fedar. Kaži mi, Sokrate, nije li to otprilike mesto na Ilisu odakle je, po priči, Boreja ugrabio Oritiju[2]?

Sokrat. Priča to kazuje.

Fedar. Da li sa ovog mesta? Voda je bar prijatna i čista i bistra, a njena obala prikladna devojkama za igralište.

Sokrat. Ne, nego dole niže kakva dva ili tri stadija, onde gde preko potoka vodi put hramu Agre[3]. c
I onde je negde i nekakav žrtvenik Borejin.

Fedar. Na njega nikako nisam obraćao pažnju. Nego, kaži mi, Diva ti, Sokrate, da li ti veruješ da je ta priča istinita?

IV

Sokrat. Ta kad ne bih verova, kao naši učeni ljudi[1], to ne bi bilo čudnovato. Tada bih, mudrujući, tvrdio da ju je, kad se igrala sa Farmakijom[2], Borejino duvanje oborilo sa obližnjih stena, pa kad je na taj način izgubila život, reklo se da ju je Boreja ugrabio (ili s Areopaga[3], jer se opet pripoveda i ova priča da je odande, a ne odavde ugra- d
bljena). Ali ja, Fedre, nalazim da su takva objašnjenja inače lepa, samo iziskuju veoma veliku veštinu i velik napor, i onaj ko ih se laća, nije baš sasvim srećan čovek, bar utoliko ukoliko zatim nužno mora prema razumu objašnjavati i priliku Hipokentaura[4], pa potom i priliku Himere[5]: i zatim se gomila celo mnoštvo sličnih pojava, Gorgona[6] i Pegasa[7] i čudnovata sila drugih neizbrojnih nakaznih stvorenja. Pa ako neko ne veruje u njih, i pregne da svako od njih svede na nešto e
što je prilika istini, tome će u njegovoj nespretnoj učenosti biti za to potrebno mnogo vremena. A ja za taj posao nemam slobodna vremena. Uzrok je tome, dragi moj prijatelju, ovaj: ne mogu, kako delfijsko pismo naređuje, još ni sama sebe da poznam, pa mi se čini smešno da, 230
kad još ni to ne znam, ispitujem stvari koje me se ne tiču. Zato ja te priče ostavljam onakve kakve su, a držeći se onoga što se o tome misli, ja se, kako baš sada rekoh, ne brinem za takve stvari, nego za sama sebe: da li sam zverka zavojitija i naduvenija nego li Tifon[8], ili sam životinja pitomija i prostija, koja od prirode bez naduvenosti ima učešća u nečemu božanskom. Nego da te zapitam, prijatelju: ne beše li to ono drvo kome si nas vodio?

Fedar. Baš ono isto. b

V

Sokrat. Tako mi Here[1]: baš je mesto lepo za odmaranje! Ta ova je platana i veoma širokih grana i visoka, pa kako je prelepa visina i hladovina konopljike koja se najraskošnije rascvetala da ceo kraj ispuni najslađim mirisom; a pod platanom opet umilno izvire izvor veoma studene vode, tako da se nogom može osetiti. Po slikama i zavetnim poklonima čini se da je to svešteno mesto, posvećeno nekim Nim-
c fama[2] i Aheloju[3]. Pa onda, molim te, kako ovde vetrić ljupko ćarlija, kako je prijatan i pun mirisa! I svojim letnjim šumorom zvonko prihvata horsku pesmu zrikavaca. Ali od svega je najumilnija trava, koja je na blagu pristanku bujno izrasla, tako da možeš, kad legneš, glavu nasloniti kao na meko uzglavlje. Tako si se pokazao kao odličan vodič stranaca, dragi moj Fedre.

Fedar. A ti se, čudnovati čoveče, baš pokazuješ kao nekakav osobenjak, jer zaista, kao što kažeš, ličiš na nekakva stranca koga vode, a
d ne na domaćeg čoveka. Tako ni iz gradske oblasti ne ideš u tuđe krajeve, a meni se bar čini da se uopšte ni izvan bedema ne pojavljuješ.

Sokrat. Ne zameraj mi to, moj predobri prijatelju. Jer, ja sam ti željan nauke. A ovi predeli i ova drveta neće me ničemu da uče, nego ljudi u gradu. Ali ti si, čini mi se, našao pravi lek mome neizlaženju. Jer, kao što ljudi pred gladnom stokom nose zelenu granu ili kakvu hranu, pa je tako mame i vode, tako ćeš zacelo i ti mene, ako mi tako
e pokazuješ besede u knjigama, voditi oko cele Atike i kuda god inače hoćeš. A sada, kad smo baš ovamo dospeli, ja sam naumio da legnem, a ti se namesti onako kako misliš da je najzgodnije za čitanje pa čitaj.

Fedar. A ti slušaj!

PRVI GLAVNI DEO:

TRI BESEDE O EROTU

1. *Lisijina beseda i njena ocena*

VI

„O mojim si stvarima obavešten i čuo si kako mislim da nam je korisno ako se ovo dogodi. A nadam se da mi se neće uskratiti ono što 231
molim, jer baš nisam zaljubljen u tebe. Jer, ljubavnici se kaju za svoje milošte, čim je zadovoljena njihova požuda; a nezaljubljenima ne dolazi nijedan trenutak u kome bi imali razloga za kajanje. Jer, ne pod pritiskom, nego od svoje volje, i time u mogućnosti da najbolje razmisle o svojim stvarima, čine milosti prema svojim snagama. Pa još ovo: ljubavnici uzimaju u razmatranje kako su zbog ljubavi svojim imanjem
rđavo upravljali i šta su ispoklanjali, pa kad još dodadu muku što su b
je podneli, misle da su svojim ljubljenicima odavno vratili ljubav. A oni koji ne ljube ne mogu se ni izgovarati zanemarivanjem imanja zbog toga, ni uzimati u račun minule napore, ni žaliti se na raspre sa svojim srodnicima: i kad tako otpadnu tolika zla, ne ostaje im ništa drugo nego dobrovoljno činiti sve ono čime misle da se mogu dopasti drugima. Pa još i ovo: ako su ljubavnici dostojni dubokog poštovanja za-
to što tvrde da su im najmiliji oni koje ljube, i što su gotovi da se i c
rečima i delima mraze s drugima da bi se dopali svojim ljubljenicima, onda je lako poznati da li govore istinu po tome što će one u koje se docnije zaljube više poštovati nego pređašnje, pa je očevidno da će, onima za volju, pređašnjim ljubljenicima i zlo činiti. A kakva je prili-
ka utrošiti takvo dobro na onoga koga bije takva nesreća, koju niko d
iskusan ne bi ni pokušao da otklanja? Jer i oni sami priznaju da su više bolesni nego pametni, i da znaju da im pamet nije u redu, ali ne mogu sami sobom vladati. Prema tome, kad opet dođu k sebi, kako bi mogli odobravati ono što su naumili u onakvu stanju! Pa ako bi između ljubavnika i odabrao najboljega, tvoj izbor bi bio ograničen samo na malen broj; ako li bi između ostalih izabrao najprikladnijega, taj bi

e bio između mnogih: tako da ima mnogo više nade da se u velikom broju nalazi onaj koji je dostojan tvoga prijateljstva.

VII

Ako li se pak, bojiš javnoga mnjenja da ćeš doživeti sramotu
232 ako ljudi doznaju, onda je pojmljivo da će se ljubavnici, misleći da im se i drugi dive onako kao oni sami sebi, zaneti i o tom pripovedati i, puni taštine, pred svakim se razmetati kako se nisu uzalud mučili. A oni koji ne ljube, jer umeju sami sebe obuzdavati, voleće ono što je bolje od slave kod ljudi.

Zatim ovo: nemoguće je da mnogi ne čuju i ne vide kako ljubavnici prate svoje ljubavnike, i to smatraju kao svoj posao, tako da se, kad ih ljudi vide gde se među sobom razgovaraju, odmah stvara mišlje-
b nje da su se sastali ili zato što su svoju požudu zadovoljili, ili zato što nameravaju da je zadovolje. A one koji ne ljube niko neće ni pokušati da prekorava za njihovo sastajanje, jer svako zna da je nužno razgovarati se ili zbog prijateljstva ili radi neke druge prijatnosti. I naročito ako se bojiš misleći da je održavanje prijateljstva vezano s teškoćom i, ako se i drugim načinom dogodi razmirica, da za obojicu nastaje zajednič-
c ka nesreća; a ti sam ako izgubiš ono što najviše voliš, da bi se tebi dogodila velika šteta: onda se ljubavnika moraš više bojati. Jer ima mnogo stvari zbog kojih oni padaju u žalost, pa misle da se sve dešava na njihovu štetu. Zato i pokušavaju da svojim ljubljenicima spreče sastajanje sa drugim ljudima, bojeći se imućnih da ih bogatstvom ne nadmaše, a učenih da duhom ne budu jači. A koji neko drugo dorbo imaju, svakoga se boje zbog onoga čime on stiče moć i uticaj. A ako te nagovore da se s tim ljudima omraziš, lišavaju te prijatelja i ostaješ sasvim
d usamljen; ako li vodiš računa o svojoj koristi i misliš pametnije nego oni, onda ćeš se s njima zavaditi. A svi oni koji nisu zaljubljeni, nego su svojom vrednoćom zadobili ono za čim su žudeli, neće osećati nikakvu zavist protiv onih koji s tobom saobraćaju, nego će mrziti na one koji to ne žele, misleći da ih ovi preziru, a od onih koji se s tobom dru-
e že nadaju se koristi. Zato postoji mnogo veća nada da će im ta stvar postati izvor prijateljstva nego li neprijateljtsva.

VIII

I zaista, mnogi ljubavnici požudeli su telo pre nego su upoznali karakter dečaka i obavestili se o drugim njegovim osobinama, tako da je neizvesno da li će hteti da budu prijatelji i onda kad svoju požudu zadovolje. A što se tiče nezaljubljenih, koji su već ranije, kao uza-
233 jamni prijatelji, to učinili, sva je prilika da im naslada koju su osećali

neće smanjiti prijateljstvo, nego će im to ostati uspomena za njihovo ponašanje u budućnosti. Pa izvesno je da ćeš postati bolji ako mene poslušaš, a ne ljubavnika. Jer, ljubavnici hvale i ono što govoriš i ono što činiš, ako to i nije najbolje, bilo zato što se boje da će tvoje prijateljstvo izgubiti, bilo zato što zbog svoje požude ne mogu pravo rasu- b
đivati. Eto, takve su posledice ljubavi. Ona čini da je onima koji u njoj nisu srećni mučno i ono što u drugima ne izaziva nezadovoljstvo; a one koji su srećni primorava da hvale i ono što nije dostojno radosti. Zato ljubljenike treba više žaliti nego im zavideti.

Ako mene poslušaš, pre svega neću s tobom saobraćati robuju-
ći trenutnoj nasladi, nego imajući na umu i docniju korist, ne od lju- c
bavi savladan, nego vladajući sam sobom, i neću zbog malih stvari zapodevati ljuto neprijateljstvo, nego ću se zbog velikih i gneviti na te malim gnevom i polagano, opraštajući nenaumljene pogreške, a trudeći se da otklonim naumljene. Jer, to su znamenja prijateljstva koje će dugo trajati. Ako li ti na pamet pada to da prijateljstvo ne može oja-
čati bez strasne zaljubljenosti, onda moraš imati na umu da mi ne bi- d
smo ni svoje sinove toliko voleli, ni očeve i majke, niti bismo sticali verne prijatelje koji nisu postali iz takve požude nego na osnovu drugih životnih uslova.

IX

Zatim, ako potrebnima treba najviše milost činiti, treba činiti dobro i drugima, ne najboljima, nego najpotrebnijima, jer oni koji su izbavljeni iz najvećih nevolja, najviše će biti zahvalni svojim dobrotvo-
rima. Štaviše, na gozbe u sopstvenoj kući nije dostojno pozivati prija- e
telje, nego prosjake i one kojima je potrebno da se nahrane, jer će oni i, odani biti i dobrotvoru se pridruživati i na njegova vrata dolaziti i najviše će se radovati; neće im najmanju zahvalnost iskazivati, i mnoga će im dobra želeti.

Ali možda treba milost činiti ne onima koji su sasvim potrebni, nego onima koji najviše mogu svoju zahvalnost pokazivati; i ne onima koji samo prosjače, nego onima koji su dostojni pomoći; a ni oni-
ma koji će uživati tvoju mladenačku lepotu, nego onima koji će ti, kad 234
postaneš stariji, deliti od svojih dobara; a ni onima koji će se posle postignutog cilja time pred drugim razmetati, nego onima koji će se pred svima stideti i ćutati; a ni onima koji se oko tebe trude samo kratko vreme, nego onima koji će ti za svega života ostati prijatelji; a ni onima koji će, pošto zadovolje svoju požudu, tražiti povoda neprijateljstvu, nego onima koji će, kad mine mladalačka svežina, tek tada pokazivati svoju vrsnoću.

b Ti se, dakle, sećaj mojih reči i imaj na umu da prijatelji zaljubljeni-
ma čine zamerke kao da je to loš posao, a da onima koji ne ljube nikad
niko od njihovih srodnika nije zamerio da su se zbog toga slabo trudili
oko svojih stvari.
Možda bi želeo da me upitaš da li ti savetujem da ugađaš svi-
ma koji te ne ljube. A ja mislim da ti ni ljubavnik ne bi rekao da se ta-
c ko ponašaš prema svima ljubavnicima, jer niti je to dostojno iste zah-
valnosti onom koji pravo prosudi, niti je tebi, ako bi hteo, isto tako
mogućno da svagda kriješ od drugih. Ipak ne treba da iz toga proizi-
lazi ikome ikakva šteta, nego samo korist i za jednog i za drugog.
Ja mislim da je dovoljno toga što sam rekao; a ako ti želiš, mi-
sleći da na štogod nisam obratio pažnju, a ti pitaj!"

X

Kakva ti se čini, Sokrate, ova beseda? Nije li neobično lepa i u
svemu ostalom, a naročito u izrazima?
d *Sokrat.* Božanstvena, u stvari, dragi moj prijatelju; ja sam se sa-
svim zaneo! I to mi se dogodilo zbog tebe, Fedre, dok sam u tebe gle-
dao, jer se meni činilo da te ozarivala radost dok si čitao. Ta mislio
sam da ti takve stvari bolje razumeš nego ja, pa sam te pratio, a pra-
teći te zanosio sam se kao i ti, božanstvena moja glavo!
Fedar. Dobro! Tako, dakle, sviđa ti se da se šališ?
Sokrat. Čini ti se, dakle, da se šalim i da ne govorim ozbiljno?
e *Fedar.* Nikako, dragi Sokrate, nego mi po istini reci, tako ti Di-
va, zaštitnika prijateljstva[1]: misliš li da bi ko drugi u helenskom svetu
mogao što drugo reći o istom predmetu što bi bilo značajnije i sadr-
žajnije?
Sokrat. Kako to? Treba li da ja i ti tu besedu pohvalimo i u to-
me smislu kao da je pisac iskazao što treba, a ne samo u onom da je
svaki pojedini izraz jasan i zaobljen i brižljivo izrađen? Jer, ako to tre-
ba učiniti, moram to priznati tebi za volju; ja to, doduše, nisam pri-
metio zbog svoje ništavnosti. Ja sam obraćao pažnju samo na retorič-
235 ki oblik, a što se tiče onoga drugoga, mišljah da se ni sam Lisija ne
smatra vrsnim. I tako mi se učini, Fedre, ako ti ne tvrdiš drukčije, da
je dva i tri puta isto rekao, zacelo zato što on nema toga obilja da mno-
ge stvari govori o istom predmetu, ili on tome ne pridaje nikakve važ-
nosti. U stvari mi se činilo da on, pun mladačkog preobilja, želi poka-
zati kako jedno te isto ume izraziti drukčije i opet drukčije, a u oba
maha najbolje.
b *Fedar.* Ništa ti ta ne vredi, Sokrate! Ta baš toga ima u besedi
najviše. Jer, od onoga što se može naći u gradivu, a što je dostojno da

se pomene, nije ništa mimoišao, tako da niko nikada, u poređenju s
njim, ne može ni više ni bolje reći.
Sokrat. To ti ja više neću moći poverovati. Jer starinski mudri
ljudi i žene, koji su o tome govorili i pisali, ukoriće me ako to odobrim
tebi za volju.
Fedar. Koji su to? I gde si ti bolje od ovoga čuo? c

XI

Sokrat. To ti odmah ovako ne mogu reći. Ali očevidno je da sam
od nekih čuo, ili od lepe Sapfe[1], ili od mudroga Anakreonta[2], ili i od
proznih pisaca. Iz čega to zaključujem? Pune su mi nekako grudi, za-
nesenjače moj, i osećam da bih prema tome mogao reći druge reči ko-
je nisu gore. Da ja ništa od toga sam po sebi nisam zamislio, to dobro
znam, jer poznajem svoju neukost. Ostaje, dakle, samo ta mogućnost
da sam se odnekud iz tuđih izvora slušanjem napunio kao sud, ali sam
zbog tupoglavosti baš i to zaboravio kako i od koga sam čuo. d
Fedar. Nego, plemeniti čoveče, veoma lepo si rekao. Ali od ko-
ga i kako si čuo, to ti meni, kad bih od tebe zahtevao, nemoj reći, ne-
go to što govoriš učini. Prihvati se toga da mi kažeš novo, što treba da
bude bolje i ne manje od onoga što je u ovom spisu, ne uzimajući u
obzir ova izvođenja. A ja obećavam tebi, kao i devet arhonata[3], da ću
u Delfe kao zavetni poklon postaviti zlatni kip u prirodnoj veličini, ne
samo moj nego i tvoj.
Sokrat. Preumilan si i doista zlatan, Fedre, ako misliš da ja tvr- e
dim da je Lisija u svemu pogrešio, i da je mogućno mimo sve to drugo
reći. To se, mislim, ne dešava ni najlošijem piscu. Uzmi odmah, na pri-
mer, ovo o čemu je reč: ako onaj ko dokazuje da neljubavniku treba vi-
še činiti po volji nego ljubavniku, propusti da hvali nerazboritost jed-
noga a da kudi razboritost drugoga, što je ipak nužno, misliš li da će
on imati da govori još nešto drugo? Ne! Takve stvari treba besedniku 236
puštati i opraštati, i u takvim stvarima nije reč o iznalaženju koje bi za-
služivalo pohvalu, nego o rasporedu; a u onakvima koje nisu nužne i
teško se iznalaze svakako je, pored rasporeda, reč i o iznalaženju.

XII

Fedar. Slažem se s tim što kažeš, jer mi se čini da si pravo govo-
rio. Učiniću, dakle, i ja tako. Da se ljubavnik nalazi u nekom bolesnom
stanju više no neljubavnik, to ću ti dopustiti kao pretpostavku; ali, ako
u ostalim stvarima kažeš više i dostojnije nego Lisija, a ti stoj iskovan b
pored zavetnog poklona Kipselida[1] u Olimpiji.

Sokrat. Ražestio si se, Fedre, zato što sam zadirkujući tebe na-
pao tvoga ljubimca, pa zacelo misliš da ću ja zaista pokušati da nešto
drugo iznesem kićenije i tako njegovu mudrost nadmašiti.
Fedar. Što se tiče toga, dragoviću moj, upao si u istu zamku.
c Jer, moraš govoriti u svakom slučaju, onako kako umeš. A da ne mo-
ramo na silu zametati bljutavu šalu i jedan drugome vraćati žao za
sramotu, budi smotren i nemoj me primorati da govorim ono: „Ako
ja, Sokrate, Sokrata ne poznajem, onda ni o sebi ništa ne znam“, i
„želeo je govoriti, ali se ustezao“; nego uzmi na um da odavde neće-
d mo otići pre nego iskažeš ono što si rekao da u grudima imaš. Sami
se nalazimo u samoći, jači sam ja i mlađi, a na osnovu svega toga shva-
ti što kažem, i nikako nemoj hteti da govoriš na silu kad možeš dra-
ge volje.
Sokrat. Ali, dragi moj Fedre, smešan ću biti ako posle valjana
pisca ja, koji sam neuk, bez pripreme kažem nešto o istom predmetu.
Fedar. Znaš li kako stoji stvar? Prestani da se gizdaš preda
mnom, jer ja imam otprilike samo nešto da kažem, pa ću te primora-
ti da govoriš.
Sokrat. To nipošto da nisi rekao.
Fedar. Ne, nego baš da kažem, a govor će mi biti zakletva. Ku-
e nem se, dakle, – ta kime, kojim bogom? Ili hoćeš li ovom platanom?
Zaista, ako mi ne izgovoriš besedu pred ovim drvetom, nikada ti ne-
ću ničiju drugu besedu pokazati ili saopštiti.

XIII

Sokrat. Gle, ugursuza, kako lepo nađe čime će nagnati čoveka
govorljivca da radi što naređuješ!
Fedar. Pa šta ti je da se rogušiš?
Sokrat. Ništa više, kad si se tako zakleo. Ta kako bih mogao uz-
držati se od takve gozbe.
237 *Fedar.* Govori, dakle!
Sokrat. Znaš li kako ću to učiniti?
Fedar. Što?
Sokrat. Zastrću najpre sebi lice, pa ću onda govoriti da što pre
besedu trkom svršim i da se od stida ne pometem gledajući u tebe.
Fedar. Govori samo, a ostalo radi kako te volja.

2. *Prva beseda Sokratova i razgovor o toj besedi*

Sokrat. Hajdete, Muze[1], bile vi glasovite ili zbog vrste svoje pe-
sme ili zadobile taj nadimak zato što ste od pevačkog naroda Ligija-
ca, pomozite mi u priči, koju me primorava govoriti ovaj blagorodnik

ovde, da mu se prijatelj, koji mu se već ranije činio mudar, pokaže sa- b
da još mudrijim.
Dakle: Beše jednom nekakav dečak štaviše momčić, iz-
vanredne lepote. Taj je imao veoma mnogo ljubavnika, a jedan
od njih beše lukav. I ovaj mladića, koga on nije ljubio manje ne-
go svako drugi, beše uverio da ga ne voli, pa jednoga dana, kad
je od njega tražio ljubav, uveravaše ga da neljubavniku treba
pre ugoditi nego ljubavniku i govoraše ovako:

XIV

U svima stvarima, momče, ima samo jedan početak za c
one koji hoće da se dobro savetuju. Treba da znaju o čemu že-
le da se savetuju, inače će nužno pogrešiti u svemu. Većina lju-
di ne opaža da ne poznaje suštinu pojedinih stvari. Ali, kao da
je zaista poznaju, oni se ne sporazumeju u početku ispitivanja;
a u docnijem ispitivanju moraju da ispaštaju, kao što je sasvim
prirodno: ne slažu se ni sami sa sobom, ni među sobom. Nas
dvojica, ja i ti, nećemo činiti pogrešku za koju prigovaramo dru-
gima, nego kad smo ja i ti postavili pitanje da li prijateljstvo tre-
ba održavati više s ljubavnikom ili s neljubavnikom, a mi se slo-
žno sporazumejmo o pojmu ljubavi (ἔρως), o njenoj suštini i nje- d
noj snazi, pa zatim, imajući to na oku i na umu, ispitujmo da li
nam ona donosi korist ili štetu. Jer, da je ljubav nekakva požu-
da, to je svakome očevidno. A da opet i neljubavnici osećaju po-
žudu za onim što je lepo, znamo. Po čemu ćemo, dakle, razli-
kovati ljubavnika od neljubavnika? Treba opet pomisliti na to
da se u svakome od nas nalaze dve sile, koje nama vladaju i po-
kreću nas i za kojima idemo kuda nas vode: jedna je urođena, e
požuda za nasladama, a druga je stečena, misao (δόξα), koja te-
ži za onim što je najbolje. Ove dve moći u nama ponekad se sla-
žu, a ponekad se protive jedna drugoj, te čas preovlađuje jed-
na, a čas druga. Ako nas, dakle, naša misao razložno vodi onom
što je najbolje, te ima nad nama vlast, ime je toj vlasti razbori-
tost. Ako li nas požuda nerazložno uvlači u naslade, i ako je u 238
nama zadobila vlast, ta se vlast naziva razvrat (ὕβρις). A razvrat
je mnogoimen, jer ima mnogo delova i mnogo oblika. I koji se
od ovih oblika baš najviše ističe, taj svoje ime nadeva onome u
koga se nalazi da se njime naziva, a niti je lepo niti je dostojno
njime se nazivati.
Ako je požuda za jelima, koja je odnela pobedu nad naj-
boljim umom i nad ostalim požudama, ona se zove proždrlji- b
vost, i onome u koga se nalazi nadenuće se isto ime. Ako se,

b Ti se, dakle, sećaj mojih reči i imaj na umu da prijatelji zaljubljeni-
ma čine zamerke kao da je to loš posao, a da onima koji ne ljube nikad
niko od njihovih srodnika nije zamerio da su se zbog toga slabo trudili
oko svojih stvari.

Možda bi želeo da me upitaš da li ti savetujem da ugađaš svi-
ma koji te ne ljube. A ja mislim da ti ni ljubavnik ne bi rekao da se ta-
c ko ponašaš prema svima ljubavnicima, jer niti je to dostojno iste zah-
valnosti onom koji pravo prosudi, niti je tebi, ako bi hteo, isto tako
mogućno da svagda kriješ od drugih. Ipak ne treba da iz toga proizi-
lazi ikome ikakva šteta, nego samo korist i za jednog i za drugog.

Ja mislim da je dovoljno toga što sam rekao; a ako ti želiš, mi-
sleći da na štogod nisam obratio pažnju, a ti pitaj!“

X

Kakva ti se čini, Sokrate, ova beseda? Nije li neobično lepa i u
svemu ostalom, a naročito u izrazima?

d *Sokrat.* Božanstvena, u stvari, dragi moj prijatelju; ja sam se sa-
svim zaneo! I to mi se dogodilo zbog tebe, Fedre, dok sam u tebe gle-
dao, jer se meni činilo da te ozarivala radost dok si čitao. Ta mislio
sam da ti takve stvari bolje razumeš nego ja, pa sam te pratio, a pra-
teći te zanosio sam se kao i ti, božanstvena moja glavo!

Fedar. Dobro! Tako, dakle, sviđa ti se da se šališ?

Sokrat. Čini ti se, dakle, da se šalim i da ne govorim ozbiljno?

Fedar. Nikako, dragi Sokrate, nego mi po istini reci, tako ti Di-
e va, zaštitnika prijateljstva[1]: misliš li da bi ko drugi u helenskom svetu
mogao što drugo reći o istom predmetu što bi bilo značajnije i sadr-
žajnije?

Sokrat. Kako to? Treba li da ja i ti tu besedu pohvalimo i u to-
me smislu kao da je pisac iskazao što treba, a ne samo u onom da je
svaki pojedini izraz jasan i zaobljen i brižljivo izrađen? Jer, ako to tre-
ba učiniti, moram to priznati tebi za volju; ja to, doduše, nisam pri-
metio zbog svoje ništavnosti. Ja sam obraćao pažnju samo na retorič-
235 ki oblik, a što se tiče onoga drugoga, mišljah da se ni sam Lisija ne
smatra vrsnim. I tako mi se učini, Fedre, ako ti ne tvrdiš drukčije, da
je dva i tri puta isto rekao, zacelo zato što on nema toga obilja da mno-
ge stvari govori o istom predmetu, ili on tome ne pridaje nikakve važ-
nosti. U stvari mi se činilo da on, pun mladačkog preobilja, želi poka-
zati kako jedno te isto ume izraziti drukčije i opet drukčije, a u oba
maha najbolje.

b *Fedar.* Ništa ti ta ne vredi, Sokrate! Ta baš toga ima u besedi
najviše. Jer, od onoga što se može naći u gradivu, a što je dostojno da

se pomene, nije ništa mimoišao, tako da niko nikada, u poređenju s
njim, ne može ni više ni bolje reći.

Sokrat. To ti ja više neću moći poverovati. Jer starinski mudri
ljudi i žene, koji su o tome govorili i pisali, ukoriće me ako to odobrim
tebi za volju. c

Fedar. Koji su to? I gde si ti bolje od ovoga čuo?

XI

Sokrat. To ti odmah ovako ne mogu reći. Ali očevidno je da sam
od nekih čuo, ili od lepe Sapfe[1], ili od mudroga Anakreonta[2], ili i od
proznih pisaca. Iz čega to zaključujem? Pune su mi nekako grudi, za-
nesenjače moj, i osećam da bih prema tome mogao reći druge reči ko-
je nisu gore. Da ja ništa od toga sam po sebi nisam zamislio, to dobro
znam, jer poznajem svoju neukost. Ostaje, dakle, samo ta mogućnost
da sam se odnekud iz tuđih izvora slušanjem napunio kao sud, ali sam d
zbog tupoglavosti baš i to zaboravio kako i od koga sam čuo.

Fedar. Nego, plemeniti čoveče, veoma lepo si rekao. Ali od ko-
ga i kako si čuo, to ti meni, kad bih od tebe zahtevao, nemoj reći, ne-
go to što govoriš učini. Prihvati se toga da mi kažeš novo, što treba da
bude bolje i ne manje od onoga što je u ovom spisu, ne uzimajući u
obzir ova izvođenja. A ja obećavam tebi, kao i devet arhonata[3], da ću
u Delfe kao zavetni poklon postaviti zlatni kip u prirodnoj veličini, ne
samo moj nego i tvoj. e

Sokrat. Preumilan si i doista zlatan, Fedre, ako misliš da ja tvr-
dim da je Lisija u svemu pogrešio, i da je mogućno mimo sve to drugo
reći. To se, mislim, ne dešava ni najlošijem piscu. Uzmi odmah, na pri-
mer, ovo o čemu je reč: ako onaj ko dokazuje da neljubavniku treba vi-
še činiti po volji nego ljubavniku, propusti da hvali nerazboritost jed-
noga a da kudi razboritost drugoga, što je ipak nužno, misliš li da će 236
on imati da govori još nešto drugo? Ne! Takve stvari treba besedniku
puštati i opraštati, i u takvim stvarima nije reč o iznalaženju koje bi za-
služivalo pohvalu, nego o rasporedu; a u onakvima koje nisu nužne i
teško se iznalaze svakako je, pored rasporeda, reč i o iznalaženju.

XII

Fedar. Slažem se s tim što kažeš, jer mi se čini da si pravo govo-
rio. Učiniću, dakle, i ja tako. Da se ljubavnik nalazi u nekom bolesnom
stanju više no neljubavnik, to ću ti dopustiti kao pretpostavku; ali, ako b
u ostalim stvarima kažeš više i dostojnije nego Lisija, a ti stoj iskovan
pored zavetnog poklona Kipselida[1] u Olimpiji.

Sokrat. Ražestio si se, Fedre, zato što sam zadirkujući tebe na-
pao tvoga ljubimca, pa zacelo misliš da ću ja zaista pokušati da nešto
drugo iznesem kićenije i tako njegovu mudrost nadmašiti.

Fedar. Što se tiče toga, dragoviću moj, upao si u istu zamku.
c Jer, moraš govoriti u svakom slučaju, onako kako umeš. A da ne mo-
ramo na silu zametati bljutavu šalu i jedan drugome vraćati žao za
sramotu, budi smotren i nemoj me primorati da govorim ono: „Ako
ja, Sokrate, Sokrata ne poznajem, onda ni o sebi ništa ne znam“, i
„želeo je govoriti, ali se ustezao“; nego uzmi na um da odavde neće-
d mo otići pre nego iskažeš ono što si rekao da u grudima imaš. Sami
se nalazimo u samoći, jači sam ja i mlađi, a na osnovu svega toga shva-
ti što kažem, i nikako nemoj hteti da govoriš na silu kad možeš dra-
ge volje.

Sokrat. Ali, dragi moj Fedre, smešan ću biti ako posle valjana
pisca ja, koji sam neuk, bez pripreme kažem nešto o istom predmetu.

Fedar. Znaš li kako stoji stvar? Prestani da se gizdaš preda
mnom, jer ja imam otprilike samo nešto da kažem, pa ću te primora-
ti da govoriš.

Sokrat. To nipošto da nisi rekao.

Fedar. Ne, nego baš da kažem, a govor će mi biti zakletva. Ku-
e nem se, dakle, – ta kime, kojim bogom? Ili hoćeš li ovom platanom?
Zaista, ako mi ne izgovoriš besedu pred ovim drvetom, nikada ti ne-
ću ničiju drugu besedu pokazati ili saopštiti.

XIII

Sokrat. Gle, ugursuza, kako lepo nađe čime će nagnati čoveka
govorljivca da radi što naređuješ!

Fedar. Pa šta ti je da se rogušiš?

Sokrat. Ništa više, kad si se tako zakleo. Ta kako bih mogao uz-
držati se od takve gozbe.

237 *Fedar.* Govori, dakle!

Sokrat. Znaš li kako ću to učiniti?

Fedar. Što?

Sokrat. Zastrću najpre sebi lice, pa ću onda govoriti da što pre
besedu trkom svršim i da se od stida ne pometem gledajući u tebe.

Fedar. Govori samo, a ostalo radi kako te volja.

2. *Prva beseda Sokratova i razgovor o toj besedi*

Sokrat. Hajdete, Muze[1], bile vi glasovite ili zbog vrste svoje pe-
sme ili zadobile taj nadimak zato što ste od pevačkog naroda Ligija-
ca, pomozite mi u priči, koju me primorava govoriti ovaj blagorodnik

ovde, da mu se prijatelj, koji mu se već ranije činio mudar, pokaže sa- b
da još mudrijim.

Dakle: Beše jednom nekakav dečak štaviše momčić, iz-
vanredne lepote. Taj je imao veoma mnogo ljubavnika, a jedan
od njih beše lukav. I ovaj mladića, koga on nije ljubio manje ne-
go svako drugi, beše uverio da ga ne voli, pa jednoga dana, kad
je od njega tražio ljubav, uveravaše ga da neljubavniku treba
pre ugoditi nego ljubavniku i govoraše ovako:

XIV

U svima stvarima, momče, ima samo jedan početak za c
one koji hoće da se dobro savetuju. Treba da znaju o čemu že-
le da se savetuju, inače će nužno pogrešiti u svemu. Većina lju-
di ne opaža da ne poznaje suštinu pojedinih stvari. Ali, kao da
je zaista poznaju, oni se ne sporazumeju u početku ispitivanja;
a u docnijem ispitivanju moraju da ispaštaju, kao što je sasvim
prirodno: ne slažu se ni sami sa sobom, ni među sobom. Nas
dvojica, ja i ti, nećemo činiti pogrešku za koju prigovaramo dru-
gima, nego kad smo ja i ti postavili pitanje da li prijateljstvo tre-
ba održavati više s ljubavnikom ili s neljubavnikom, a mi se slo-
žno sporazumejmo o pojmu ljubavi (ἔρως), o njenoj suštini i nje- d
noj snazi, pa zatim, imajući to na oku i na umu, ispitujmo da li
nam ona donosi korist ili štetu. Jer, da je ljubav nekakva požu-
da, to je svakome očevidno. A da opet i neljubavnici osećaju po-
žudu za onim što je lepo, znamo. Po čemu ćemo, dakle, razli-
kovati ljubavnika od neljubavnika? Treba opet pomisliti na to
da se u svakome od nas nalaze dve sile, koje nama vladaju i po-
kreću nas i za kojima idemo kuda nas vode: jedna je urođena, e
požuda za nasladama, a druga je stečena, misao (δόξα), koja te-
ži za onim što je najbolje. Ove dve moći u nama ponekad se sla-
žu, a ponekad se protive jedna drugoj, te čas preovlađuje jed-
na, a čas druga. Ako nas, dakle, naša misao razložno vodi onom
što je najbolje, te ima nad nama vlast, ime je toj vlasti razbori-
tost. Ako li nas požuda nerazložno uvlači u naslade, i ako je u 238
nama zadobila vlast, ta se vlast naziva razvrat (ὕβρις). A razvrat
je mnogoimen, jer ima mnogo delova i mnogo oblika. I koji se
od ovih oblika baš najviše ističe, taj svoje ime nadeva onome u
koga se nalazi da se njime naziva, a niti je lepo niti je dostojno
njime se nazivati.

Ako je požuda za jelima, koja je odnela pobedu nad naj-
boljim umom i nad ostalim požudama, ona se zove proždrlji- b
vost, i onome u koga se nalazi nadenuće se isto ime. Ako se,

pak, pijanstvo nametnulo za tiranina, i onoga koji ga ima vodi tim putem, očevidno je koje će karakteristično ime dobiti. A što se tiče i ostalih ovima srodnih i srodnih požuda imena, jasno je kakva se imaju nadevati, već prema tome kako koja od njih preovlađuje.

A radi koje je požude sve predašnje rečeno, gotovo je već očevidno, ali svaka misao postaje nekako jasnija ako se iskaže nego ako ostane neiskazana. Dakle; bezumna požuda, koja je savladala misao i njenu težnju za onim što je pravo i pohitala za uživanjem naslade što je daje lepota, pa je opet od njoj srodnih požuda dovedena telesnoj lepoti, te je tako na svom pobedničkom hodu ojačala do najživljeg razvitka snage, dobila je ime po toj istoj snazi i nazvana je ljubavlju[1].

XV

Nego, dragi Fedre, čini li se tebi, onako kao i meni, da se nalazim pod vlašću neke božje sile?

Fedar. Ta dabome, Sokrate, protiv tvoga običaja teče ti beseda kao reka.

Sokrat. Ćutke me, dakle, slušaj, jer zaista se čini da je mesto bo-
d žanstveno, i zato se nemoj začuditi ako se u toku besede više puta zanesem; jer sada ti gotovo ditirambe govorim[1]!

Fedar. Govoriš pravu istinu.

Sokrat. A za to si ti kriv. Nego slušaj ostalo! Jer, možda bi se moglo rasturiti ono što me obuzima. Ipak, neka se za to stara bog, a mi se govorom vratimo našem mladiću.

Dobro, dragoviću moj: šta je ono o čemu baš treba da se
e savetujemo, rečeno je i određeno. Imajući, dakle, to na umu, govorimo o ostalom, koju će korist ili štetu od ljubavnika i neljubavnika očekivati po svoj prilici onaj ko im ugađa.

Onaj koga je požuda savladala i ko robuje nasladi mora zacelo svoga ljubljenika pripremati da mu bude što prijatniji. A bolesnu čoveku prijatno je sve što se s njime ne takmiči, a što je bolje od njega i jednako s njim, to mu je mrsko. Pre-
239 ma tome, ni boljega ni sa sobom jednaka ljubljenika neće ljubavnik drage volje podnositi, nego ga svagda gradi slabijim i nesamostalnijim. A slabiji je neuk čovek od učena, plašljiv od hrabra, nevešt govoru od školovana besednika, sporouman od hitroumna. Ako se toliki i još drugi nedostaci pojavljuju u duhu ljubljenika ili se u njemu već po prirodi nalaze, to se ljubavnik mora jednima radovati, a druge izazivati, ili se lišavati trenutnog uživanja. Pa zavidljiv mora da bude i time što lju-

bljenika udaljuje od mnogih drugih korisnih veza, na osnovu b
kojih bi se najviše mogao razviti u čoveka, mora da mu čini veliku štetu, a najveću time što ga uzdržava od veze na osnovu koje bi najviše razvio svoj um. A to je baš ona božanstvena filosofija od koje ljubavnik svoga ljubimca mora udaljivati, bojeći se da će ga ovaj prezreti. A i drugo koješta mora primenjivati da ljubljenik u svima stvarima bude neznalica i da se u svemu upravlja prema ljubavniku, a kad takav bude, biće njemu, istina, najpovoljniji, a sebi samom najštetniji. Što se tiče, dakle, duhovne strane, zaljubljen čovek nipošto nije ko- c
ristan čuvar i drug.

XVI

Zatim treba ispitati kako će onaj ko je primoran da se odaje onom što je prijatno umesto onom što je dobro obraćati pažnju na održavanje i na negu tela kome je postao gospodar. Pokazaće se da on trči za raznežєnim, a ne za očvrslim mladićem; za onakvim koji nije odnegovan na žarkom suncu nego u debeloj hladovini, koji je nevešt muškim naporima i njihovu mučnu znoju, a vičan razbludnu i nemuškom načinu života; za d
onakvim koji se kiti tuđim bojama i ukrasima nemajući svojih, i uopšte sve ostalo čini što je s time u vezi. To je očevidno, i nije vredno da se raspravljanje o tome produžuje, nego je dovoljno odrediti još samo jedno glavno obeležje i preći na nešto drugo. U ratu i u svim drugim ozbiljnim pritešnjenostima neprijatelji telu takva slabića prilaze bez straha, a prijatelji i sami njegovi ljubavnici moraju strahovati za njega. To je, dakle, jasno i o tome ne treba više raspravljati

A sada treba pokazati koju će nam korist ili štetu na imo- e
vini doneti saobraćanje s ljubavnikom i njegovo staralaštvo. Ta svakome je toliko jasno, a najviše ljubavniku, da bi on više no išta poželeo da mu je ljubljenik lišen najdraže, najdobronamernije i najbožanstvenije imovine. Ta voleo bi da se ovaj liši oca i majke i srodnika i prijatelja, misleći da mu svi oni ometaju najprijatnije saobraćanje s mladićem i prigovaraju mu za to. A ima 240
li mladić svoje imovine u zlatu ili u drugim kojim vrednostima, smatraće da ga nije ni tako lako uhvatiti ni njime, kad ga uhvati, lako upravljati. Zato svakako ljubavnik mora zavideti ljubljeniku ako ovaj ima imovine, a mora se radovati ako je izgubi. Osim toga, ljubavnik će poželeti da mu ljubljenik što duže bude bez žene, bez dece, bez porodice, želeći da svoju požudu što duže zadovoljava u slatkom uživanju.

XVII

b Ima zacelo i drugih zala, ali je neko božanstvo, ipak, s većinom njih pomešalo trenutnu nasladu.

Udvorica, na primer, jeste strašna zverka i veliki štetočinac, pa ipak mu je priroda primešala neku nasladu koja nije bez ljupkosti. I heteru bi mogao ko osuđivati kao štetnu, i mnoga druga takva stvorenja i zanimanja koja to imaju u sebi, te su bar za jedan dan veoma prijatna.

Ali ljubljeniku je ljubavnik, osim toga što je štetan po c tome što s njime cele dane provodi, od svega najneprijatniji, jer već i stara poslovica kaže: vršnjak se raduje vršnjaku. Štaviše, jednakost godinâ dovodi, po mom shvatanju, do jednakih zadovoljstava i svojom sličnošću stvara prijateljstvo, pa ipak se i ovakav saobraćaj dosadi. A kaže se još i ovo: pritisak je u svakoj prilici dosadan za svakoga; i taj pritisak, ne uzimajući u obzir nejednakost, najviše vrši ljubavnik prema ljubljeniku. Jer stariji, družeći se s mlađim, ne voli da ga ostavlja ni danju ni d noću, nego se predaje navali neodoljivog nagona, koji mu, doduše, uvek stvara zadovoljstvo kad ljubljenika gleda, sluša, dodiruje i svima čulima oseća, tako da se sa uživanjem uz njega priljubljuje i njemu služi; ali kojom će utehom, ili kojim će nasladama zadovoljiti ljubljenika da ovaj, koji mora da proboravi s njim isto toliko vremena, ne dospe u krajnju dosadu? Naročito kad pred sobom gleda lice starije i već precvetalo, kome i ostalo odgovara, što nije prilika slušati ni kad se samo opisuje, a kamoli u stvarnosti, gde uvek mora dolaziti s time u dodir; pa kad se mora brižljivo čuvati svugde i od svakoga, a slušati pohvale neblagovremene i preterane, a isto tako i zamerke nepodnošljive od trezna čoveka, a pijana ne samo nepodnošljive nego i sramotne, jer ovaj otvoreno govori gadosti i raspusnosti.

XVIII

Pa dokle god ljubi, on je štetan i dosadan; a kad prestane ljubiti, nepouzdan je u docnije vreme, za koje je ljubljeniku, uz velike zakletve i molbe, činio svoja velika obećanja i jedva ga zadržavao da ljubavni život, koji mu je već postao mučan, još podnosi u nadi na dobro. A tada, kad svoje obećanje treba da izvrši, on je u vremenskoj razmačici dobio drugog gospodara i vođu, pamet i razboritost mesto ljubavi i pomame, i tako postao drugi čovek a da to ljubimac nije ni primetio. I ovaj tra-

ži od njega zahvalnost za ono što je prošlo, i podseća ga na ono što su jedan drugom želeli i govorili, kao da se razgovara sa istim čovekom; a onaj od stida niti se usuđuje da kaže da je postao drugi, niti zna kako će sada kad je došao do razuma i razboritosti b ispunjavati zakletve i obećanja iz vremena pređašnje bezumne vlasti, a da radeći isto što i pre opet ne bude sličan i istovetan onome. Tako on nužno postaje begunac i varalica. Crep se okrenuo[1]: negdašnji ljubavnik promenio se i beži od svoga ljubimca. A ovaj je primoran da za onim trči, srdeći se i kunući – zato što svu stvar nije razumeo od početka, naime, kako nikad nije trebalo da ugađa čoveku zaljubljenu, koji kao rob svoje strasti nije bio pri sebi, nego radije onakvu koji ne ljubi i ima pameti; c inače bi morao predati se čoveku nevernu, mrzovoljnu, zavidljivu, neprijatnu, koji nanosi štetu ne samo njegovu imanju nego i njegovu telu, a najveću obrazovanju njegova duha, od koga ni ljudima ni bogovima zaista nema ništa dragocenije, niti će ikada biti.

Ovo, dakle, mladiću, moraš imati na umu i znati da se prijateljstvo ljubavnika ne rađa iz dobre volje, nego kao jelo zbog zasićivanja. „Kao kurjaci jagnje, i ljubavnik voli dečaka.“ d

XIX

To ti je ono, Fedre! A više me nećeš čuti da govorim, nego sada neka bude kraj mojoj besedi.

Fedar. A baš mišljah da si dospeo do sredine besede i da ćeš isto tako govoriti o onome koji ne ljubi, to jest kako njemu treba više ugađati, i da ćeš razlagati koliko opet u tome ima dobra. Ali zašto, Sokrate, već sada prestaješ?

Sokrat. Zar nisi, blaženi mladiću, primetio da već govorim u sti- e hovima[1], a ne više u ditirambima, i to koreći? A počnem li drugoga hvaliti, šta misliš da ću tada uraditi? Znaš li da će me Nimfe, kojima si me namerno ostavio na milost, očevidno zadahnuti? Zato kažem jednom rečju: koliko smo jednoga prekorili, toliko suprotno tome ima dobra na drugome. I šta tu treba dugo da se govori? Ta i o jednom i o drugom dovoljno se govorilo. I tako će ovoj priči zapasti ono što joj dolikuje. A ja ću ovde reku preći i otići pre nego me ti primoraš na ne- 242 što veće.

Fedar. Nemoj još, Sokrate, pre nego jara mine. Ili zar ne vidiš da gotovo podne nastaje (takozvana pripeka)? Nego da ostanemo još i u isti mah da se porazgovaramo što je rečeno, pa čim zahladi, da pođemo!

bi više postajao iz početka. A kad on nema postanka, onda nuž-
no nema ni prestanka. Jer, ako nestane početka, onda niti će
ikada on iz čega, niti će drugo iz njega postajati, ako li treba
da sve postaje iz početka. Prema tome, početak je kretanju ono
što samo sebe kreće, a ovo ne može ni prestajati ni postajati,
ili bi se celo nebo i sav razvitak sveta morali srušiti i zaustavi-
e ti, i nikad više ne bi bilo onoga čime bi se krenuli i postali. A
kako se ono što se samo sobom kreće pokazalo kao besmrtno,
niko se neće ustezati da baš to shvati kao suštinu i određenje
pojma duše. Jer, svako telo kome kretanje dolazi spolja jeste
bez duše, a ono kome kretanje dolazi iz njega sama ima dušu;
jer to je priroda duše. Ako stvar tako stoji da ne postoji ništa
drugo što samo sebe kreće nego duša, onda duša mora biti ne-
246 rođena i besmrtna[1].

XXV

O njenoj besmrtnosti dovoljno je rečeno, a o njenu po-
javnom obliku treba ovako govoriti. Da se iznese kakva je ona,
to u svakom slučaju sa svake strane iziskuje božanstvenu i du-
gu raspravu, ali na što liči, to iziskuje ljudsku i kraću. Ovako,
dakle, govorimo:

Ona liči na sraslu snagu krilate zaprege i uzdodrže. Ko-
nji bogova i njihove uzdodrže svi su i plemeniti i plemenita ro-
b da, a u ostalih je mešovito. Ponajpre naš uzdodrža upravlja dvo-
pregom, zatim od konja samo jedan mu je lep i dobar i takva
soja, a drugi je suprotnog i suprotan. Težak, dakle, i mučan mo-
ra da je vozarski posao kod nas. A kako je došlo do toga da se
govori o bićima smrtnog i besmrtnog života? To ćemo pokuša-
ti da objasnimo. Svaka duša prihvata se svega što nema duše i
celim nebom obilazi, pojavljujući se čas u ovoj čas u onoj prili-
c ci. Ako je savršena i krilata, diže se u nebeske visine i prebiva
po celoj vasioni, a ona kojoj je perje opalo pada, dok se ne uhva-
ti za kakvo tvrdo mesto. Tu se nastani i uzme zemaljsko telo,
koje kao da samo sebe kreće njenom snagom, i ta celina, duša
i telo združeni, zove se živo biće, a sporedan mu je naziv smrt-
no: da takvo biće smatramo za besmrtno nema nikakva dovolj-
na razloga, nego maštom zamišljamo sebi boga kao takvo be-
d smrtno biće, koje ima dušu, a ima i telo, za večna vremena obo-
je zajedno sraslo, a da ga nismo ni videli ni dovoljnu predstavu
o njemu stekli. Nego ovo neka bude onako kako je bogu dra-
go, i onako neka se naziva. A uzrok gubitka perja, s kojega ono
sa duše opada, prihvatimo. A on je nekako ovakav:

XXVI

Krilo ima prirodnu snagu da diže u visine ono što je te-
ško i vodi onamo gde stanuje rod bogova; zato ono od svega
što se na telu nalazi najviše ima srodnosti sa onim što je božan-
sko. A božansko je lepo, mudro, dobro i sve što je ovakvo. e
Ovim se perje duše najviše hrani i raste, a ružnim i zlim i onim
što je onome protivno gine i propada. Veliki vođa u nebu, Div,
upravljajući krilatim kolima, ide napred, sve uređujući i za sve
se starajući, a za njim ide vojska bogova i demona[1], na jedana-
est četa podeljena, jer Hestija[2] ostaje u stanu bogova sama. A 247
od ostalih bogova oni koji su poređani u onih dvanaest razde-
la kao bogovi starešine prednjače redovima kako je koji posta-
vljen. Tu ima raznolikih i zanosnih slika i puteva po nebeskoj
oblasti, kojima hodi rod blaženih bogova, radeći svaki od njih
svoje, a za njima ide kako ko hoće i može, jer zavist ostaje iz-
van božanskoga hora[3]. A kad polaze na jelo i na gozbu, idu već
uzbrdice na vrh vrška pod nebeski svod. Kola bogova ulaze u b
ravnoteži, lako, jer su uzde u dobrim rukama, a druga mučno,
jer se onaj zli konj uvija pod teretom i svojom težinom prikla-
nja k zemlji, ako ga vozar nije dobro obučio. A onde dušu če-
ka napor i najteža borba. Jer one takozvane besmrtne duše, kad
stignu na vršak i iziđu napolje, zaustavljaju se na slemenu ne-
ba, i čim stanu, ponese ih obrtanje, a one gledaju što je izvan c
neba.

XXVII

A ono nadnebesko mesto niti je dosad ikoji pesnik na ze-
mlji dostojno opevao niti će ga ikada opevati. A ono je ovakvo.
Jer uvek treba da se usudi kazati istinu, naročito kad govori o
istini. Ono bezbojno i bezoblično i nedodirljivo biće, koje stvar-
no postoji, može da ugleda samo kormilar duše, um; a oko to-
ga bića prebiva na tom mestu prava nauka. Božji duh, dakle, d
koji se hrani umom i čistim znanjem, a i svaka duša, kojoj je
stalo do toga da primi ono što joj dolikuje, kad vidi za neko vre-
me ono što jeste, raduje se i gledanjem istine hrani se i uživa,
dok ga obrtanje u krugu ne donese na isto mesto. A na tome pu-
tu naokolo posmatra on pravednost po sebi, posmatra razbo-
ritost, posmatra znanje, ne ono koje biva i postaje, a ni ono ko-
je je nekako različno prema različnosti stvari što ih mi sada na- e
zivamo bićem, nego ono što predstavlja pravo znanje o onome

što samo sobom jeste. I kad je video isto tako i ostalo što stvarno jeste i njima se nasladio, zađe opet u unutrašnju oblast neba i stiže kući. A kad stigne, tada vozar priveže konje za jasle, baci pred njih ambrosiju[1] i potom ih napoji nektarom[2].

XXVIII

248 I to je život bogova, a za ostale duše važi ovo: Koja boga najbolje sustiže i na njega se ugleda, ona se s glavom vozarevom uzdigne u onostranu oblast, te se i ona šeće unaokolo, ali je uznemiruju njeni konji, i ona jedva gleda ono što jeste. A druga se čas uzvije, a čas opet spusti; a kako su konji siloviti, ona jedno vidi, a dugo ne vidi. A i ostale duše teže, doduše, na gornje oblasti i hitaju za njima, ali zbog slabe snage zaostaju i obrću se pod površinom, pritiskujući i gurajući jedna drugu i
b otimajući se da jedna pretekne drugu. Zato nastaje gužva i nadmetanje, i znoj se lije u najvećoj meri, i pritom krivicom vozara mnoge malaksaju, a mnoge silu perja polome; a sve se, pošto su se mnogo muka namučile, vraćaju a da nisu dospele na gledanje onoga što jeste; i kad odu, hrane se hranom naslućivanja. A ona velika žurba nastaje zato da se vidi gde je to polje istine[1], a i hrana koja dolikuje najboljem delu duše raste baš na ondašnjoj livadi, a njome se hrani i krilo, kojim se duša uzvija.
c A i zakon je Adrastije[2] ovaj: koja god je duša postala pratilica boga i ugledala štogod od istine, ona sve do drugog obrtanja ostaje bezbedna, i, ako to uvek može činiti, uvek ostaje nepovređena. Ali kada, ne mogavši sustignuti, ništa ne vidi, pa se kakvom nezgodom napuni zaboravom i zloćom i oteža, a otežavši pogubi perje i padne na zemlju, tada je zakon da se ona pri prvom rađanju ne usadi ni u kakvu životinjsku
d prirodu, nego da se ona koja je najviše ulgedala usadi u zametak čoveka koji treba da postane kakav filosof ili prijatelj lepote ili službenik Muza i ljubavi; druga u zametak zakonu verna kralja ili čoveka koji ume ratovati i vladati; treća u onakva koji ume upravljati državom ili je valjan tecikuća i privrednik; četvrta u onakva koji će biti revnostan gimnastičar, ili će se zanimati lečenjem tela; peta u onakva koji će živeti životom vra-
e ča ili sveštenika; šestoj će dolikovati život pesnički ili drugi koji život koji se bavi podražavanjem; sedmoj zanatlijski ili zemljoradnički; osmoj život sofista ili narodnog udvorice; devetoj život tiranski

XXIX

Ko ma u kome od ovih života svoj vek pravedno proživi, tome će zapasti bolja sudbina, a ko nepravedno, zapašće mu gora. Jer, na ono isto mesto odakle je koja duša došla ne vraća se ona za deset hiljada godina[1]: jer joj ne rastu krila pre toga vremena, osim duše onoga koji je pošteno filosofirao ili filosofski ljubio mla-
diće. Ove duše, ako triput uzastopno odaberu isti život, u trećem 249
hiljadugodišnjem periodu okrilate i vrate se u trihiljaditoj godini.

A druge, kada prvi život navrše, dođu na sud, a kad im se izrekne presuda, dođu u kaznionice pod zemljom[2], i tu trpe kaznu, a druge na osnovu presude budu uzdignute na neko mesto u nebu, i tu provode život sličan onome što su ga provele u ljudskoj
prilici. A u hiljaditoj godini i jedne i druge dolaze na ždrebanje i b
odabiranje drugog života, i svaka sebi odabira onaj koji hoće.

Tu ljudska duša ulazi i u život kakve životinje, pa iz životinje, onaj ko je nekad bio čovek, opet u čoveka. Jer, samo duša koja nikada nije videla istine neće doći u tu priliku; čovek, naime, treba da saznaje prema onome što se zove ideja, a ova
proizilazi iz mnogih pojedinačnih opažanja pa se umovanjem c
sastavlja u misleno jedinstvo. A to saznavanje jeste sećanje onoga što je naša duša nekad videla kad je, pošavši zajedno sa svojim bogom, prezrela ono što mi sada bićem nazivamo i uzdigla se u istinsko biće.

Zato baš s pravom dobiva krila samo duša filosofova, jer ona, koliko god može, sa svojim sećanjem boravi kod onih stvari kod kojih boravi i njen bog da bude bog. Samo čovek koji se služi takvim uspomenama kako treba, i uvek se predaje usavršenoj snazi potpunih svetinja, postaje doista svet. A okane li se
ljudskih poslova i stane se zanimati onim što je božansko, sve- d
tina ga prekorava da je poludeo, a da je bogom zanesen to gomila ne primećuje.

β) *Objašnjavanje ljubavnih pojava iz učenja o duši i crtanje sreće koja se pojavljuje posredstvom ljubavi*

XXX

Tako je, eto, ceo dosadašnji govor stigao do četvrte vrste zanosa.

Kad se, naime, neko, gledajući ovdašnju lepotu, seća prave, pa dobije krila, i pošto se ponovo operjao, želi da po-

leti uvis, ali za to nema snage i kao ptica gleda samo gore[1],
ne mareći za stvari na zemlji, onda ga zbog toga zanosa ko-
re da je pomahnitao; ali baš ovaj zanos pokazuje se kao naj-
plemenitiji i najplemenitijega porekla i za onoga ko ga ima i
e za onoga ko u njemu učestvuje, pa se onaj ko u njemu ima
dela i ljubi krasnike naziva ljubavnikom. Jer, kao što je reče-
no, svaka ljudska duša po prirodi svojoj gledala je ono što je-
ste, inače ne bi bila došla u taj oblik života. Ali docnije na
250 zemlji, sećati se gornjih stvari nije lako svakoj, ni onima ko-
je su tada za kratko vreme videle ono onde, ni onima koje su
po svom padu na zemlju stradale, tako da su dospele u rđa-
vo društvo i, skrenuvši na nepravdu, zaboravljale svetinju što
su je tada ulgedale. Malo ih, dakle, ostaje u kojih je snaga
pamćenja dovoljno jaka; a ove, kad ugledaju nešto što liči na
negdašnju lepotu, žestoko se uzbuđuju i nisu više pri sebi, a
ne znaju šta im se dešava, jer dovoljno ne razabiraju. Praved-
b nost i razboritost i sve drugo što je dušama dragoceno nema-
ju nikakva sjaja u zemaljskim prilikama, nego svojim slabim
organima jedva jedvice, i samo malen broj, prilazeći ovim pri-
likama, prepoznaje rod onoga što je u prilici predstavljeno.
A lepota zablistala nam je tada u punom sjaju, kad smo sa
srećnim horom kao pratioci Divovi, a drugi kao pratioci ko-
jega drugog boga, ugledali blažen vidik i pozorje, i posveći-
vali se u svetinju koja se može nazvati najblaženijom, i koju
c smo svetkovali i sami, još nepovređeni i nedodirnuti zlima
koja su nas u docnije vreme snašla, nego kao misti i epopti[2]
pristupali tajni savršenih i prostih i nepromenljivih i blaženih
pojava, koje nam se otkrivahu u čistoj svetlosti; čisti i neupr-
ljani onim što sada sobom nosimo i nazivamo telom, u koje
smo zatvoreni kao ostrige u svoju školjku.

XXXI

Ovoliko za ljubav uspomeni, radi koje se sada, iz čežnje
za tadašnjim blaženstvom, opširnije govorilo.
A što se tiče lepote, ona je, kao što rekosmo, sjala među
d onim pojavama: kad smo došli ovamo, prihvatili smo je posred-
stvom našeg najoštrijega čula kao lepotu koja najjače sja. Vid
nam se, naime, pojavljuje kao najoštrije od telesnih čula, ali se
njime mudrost ne vidi: jer ona bi naročitu ljubav izazivala u na-
ma kad bi nam davala onakvu jasnu priliku svoga bića posred-
stvom vida, a isto tako i ostalo što je dostojno ljubavi. A tako

je samo lepoti palo u deo da je u isti mah i najvidljivija i ljuba- e
vi najdostojnija.
Ko, dakle, nije tek posvećen, ili ko je pokvaren, taj se
odavde ne zanosi brzo k samoj lepoti, ako posmatra ono što ov-
de nosi njeno ime. Zato on prema lepoti ne ukazuje nikakvo na-
ročito poštovanje kad je gleda, nego, predavši se nasladi, hoće
da se sparuje kao četvoronožna životinja i decu da gradi, i kako
je obesan, ne boji se i ne stidi se da nasladu lovi i protiv prirode. 251
A tek posvećeni, koji se mnogih stvari nagledao pre, taj,
kad opazi bogu slično lice koje lepotu savršeno prikazuje, ili
kad vidi koju drugu priliku tela, najpre protrne, pa ga obuzme
nekakav strah kao onda; pa gleda to lice i odaje mu poštu kao
bogu; i kad se ne bi bojao da bi izgledao suviše pomaman, žr-
tvovao bi svome ljubimcu kao sveštenom kipu i bogu; a kad ga
je sagledao, promeni se kao posle one jeze, pa ga obuzme neo- b
bična vrućina i znoj[1]. Jer, kad kroz svoje oči primi odbleske le-
pote, koji kao kiša padaju na klice njegova perja, ugreje se. A
od te tople kiše rastopi se ono što je oko klice, što se davno od
okorelosti stisnulo i smetalo klijanju. Ali kad priteče hrana, ta-
da i nagrezne i počne iz klice da izbija peru cev po celoj površi-
ni duše, jer je sva nekada bila pernata.

XXXII

Vri, dakle, tada sva i ključa, i što oni koji dobijaju zube i c
osećaju na zubima kad im ovi izbijaju brīđenje i bol u desnima,
baš to isto oseća i duša onoga kome počne rasti perje; i vri i bo-
luje i svrbi je dok joj raste perje. Dok, dakle, posmatra lepotu mla-
dića i odraze što odande dolaze i pritiču – koji se zato i zovu lju-
bavne draži – i prima ljubavne draži, ona se nakvasi i ugreje, pa
oseti odlahnuće bola i raduje se.
A kada se odvoji i osuši, u isti mah se i ušća izlazaka, na d
koja pero hoće da prodre, zasuše, stisnu i zatvore peru klicu. A
ova, zatvorena unutra sa svojom ljubavnom draži, skače kao ži-
le kucavice, i svaka navali na izlazak prema sebi, tako da cela
duša, bodena sa svih strana, besni i muku muči; a kad se pono-
vo seti lepote, raduje se.
Zbog toga što su ta dva osećanja pomešana, duši je veo-
ma neprijatno u tom neobičnom stanju, i ona, ne znajući šta bi, e
besni, i od besnila ne može ni noću spavati ni danju ostajati na
mestu gde je, nego iz čeznuća trči mestima gde misli da će vide-
ti onoga ko blista lepotom. A kada ga vidi i u se navrati ljubav-

ne draži, otvori ono što je ranije bilo zatvoreno, a kad dobije oduška, odlahnu joj bodenja i bolovi, i ona opet za trenutak uživa 252 ovu najslađu nasladu. Zato se drage volje ne odvaja od lepoga ljubimca, i nikoga ne ceni više nego njega, nego i majku, i braću, i sve drugove zaboravlja. Pa ako i imanje propadne zbog nemarnosti, ništa ne haje; a i dobar običaj i skladno ponašanje, čime se ranije razmetala, sve to ona prezre, i gotova je robovati predmetu svoje čežnje i legati do njega što joj ko bliže dopusti. b Jer, osim toga što odaje poštu nosiocu lepote, ona je u njemu našla jedinog lekara od najvećih muka.

A tu muku, lepi mladiću, kome je namenjena ova beseda, ljudi nazivaju Erotom, a kako je bogovi zovu[1], tome ćeš se, kada čuješ po svoj prilici nasmejati zbog svoje mladosti. Kazuju, mislim, neki od homerida[2] iz onih tajnih pesama dva stiha o Erotu, od kojih je jedan razuzdan i nije mnogo skladan. A pevaju ovako:

> Njega zaista smrtni nazivaju krilati Erot,
> besmrtni zovu ga Pterot[3] zbog žudnje za rađanjem perja.

c Ovome se može verovati, a može se i ne verovati; u svakom slučaju, to je uzrok i stanje onih koji ljube.

XXXIII

Kad Erot zahvati koga od Divovih pratilaca, taj istrajnije može da nosi breme po krilu nazvanoga boga; a koji su bili Arejevi službenici[1] i s njime obilazili nebo, oni su, kad ih spopadne Erot, pa misle da su im ljubljenici učinili kakvu nepravdu, krvožedni i gotovi da žrtvuju i sebe i ljubimca. I tako svaki d živi prema svakom bogu, u čijem je horu koji bio, poštuje ga i ugleda se na njega koliko može, dokle god je nepokvaren, i provodi svoj prvi vek ovde, i na ovaj način druguje i s ljubljenicima i sa ostalima i ponaša se prema njima. Svaki, dakle, prema svojoj ćudi odabira sebi ljubav između lepih mladića i, kao da je on isti onaj bog, gradi ga i kiti sebi kao kip, da ga poštuje i orgijama e slavi[2]. Oni koji su, dakle, Divovi pratioci traže da njihov odabranik dušom bude sličan Divu. Zato paze da li je ko od prirode obdaren za filosofa i za vođa; i kada takva nađu i zavole ga, sve čine da on to zaista i postane. Ako se već ranije nisu dali na takav posao, sada ga preduzmu i uče odakle god mogu i sami 253 dalje ispituju. A tragajući za tim da u sebi nađu prirodu svoga boga, postižu uspeh, jer su neprestano primorani da gledaju u boga; i time što ga se u svome sećanju dotiču, od njega se zano-

se i usvajaju njegove običaje i njegovo ponašanje, ukoliko je čoveku moguće da primi božje osobine. I kako nalaze da je svemu tome uzrok njihov ljubavnik, još više ga vole; i kad, kao bahantkinje[3], zahitaju od Diva, oni sveštenim strujama obuvaju dušu svoga ljubljenika, i čine da on, koliko god je moguće, bude sličan njihovu bogu. A koji su išli za Herom, ti traže kraljevsku b ćud, i kad su je našli, postupaju s njom baš na isti način. Isto tako i službenici Apolona[4] i svakoga drugog boga idu za svojim bogom, i traže da i njihov mladić bude isti takav; i kada takva steku, oni ga, svaki prema svojoj snazi i svojim vlastitim ugledanjem na boga i nagovaranjem i upućivanjem mladića, privode načinu i obrascu života koji mu odgovara; tako rade, ne pokazujući u svom postupku s mladićem sumnju ljubavnu, a ni prostačku mrzost, nego pokušavajući da ga sasvim privedu na potpunu c jednakost sa sobom i sa bogom koga poštuju.

Dakle, tako su lepe i zanosne dobra volja onih koji istinski vole i posveta o kojoj govorim, i one, ako postignu ono na što teže, zaslugom prijatelja koji je ljubavlju zanesen padaju u deo voljenom prijatelju kad se zadobije.

A on se zadobiva na ovakav način.

XXXIV

Kao što sam u početku ovoga mita svaku dušu razdelio na troje, na neke dve konjolike prilike i na treću vozarsku, to d neka nam i sad još ostaje.

A od konja jedan je, rekosmo, dobar[1], a drugi nije. Ali u čemu se sastoji odlika dobroga ili nevaljalstvo zloga, to nismo objasnili, nego to sada treba reći. Jedan, dakle, od njih dvojice, koji zauzima lepše mesto, uspravna je stasa, skladno uzrastao, visoka vrata, zavinuta nosa, bele dlake, crnih očiju, žudnih časti s razboritošću i stidom, i prijatelj istinskoga mišljenja, vozi ne pokoravajući se biču, nego samo pokliku i govoru; a drugi je kriv, e zdepast, kojekako sazdan, čvrsta zatiljka, kratka vrata, tubasta nosa, crne dlake, sivih i zakrvavljenih očiju, voli obest i razmetanje, kosmat oko ušiju, gluv, jedva se pokoravajući biču i ošljači.

Kada uzdodrža, dakle, ugleda lice što draži na ljubav i osećanjem razgreje celu dušu, pa se prepuni golicanjem i bockanjem 254 žudnje, tada onaj uzdodrži poslušni konj, kao uvek tako i tada primoran stidom, uzdržava sam sebe da ne navaljuje na ljubljenika; a onaj drugi ne osvrće se više ni na ošljače ni na bič, nego skačući silom hita svom cilju, i praveći svakojake neprilike i svome drugu

u zaprezi i uzdodrži, primorava ih da idu na ljubljenika i da ga
b podsećaju na milinu ljubavne slasti. Ona dvojica isprva se proti-
ve puni negodovanja, misleći da ih goni na nešto strašno i neza-
konito, ali naposletku, kad već od zla nema pomoći, idu napred
vođeni, te popuste i pristanu da će učiniti što im se naređuje. I ta-
ko stignu do ljubljenika i ugledaju njegovo blistavo oko.

XXXV

A kad ga ugleda uzdodrža, uspomena mu se zanese do
bića lepote, i on je opet vidi gde pored razboritosti sedi na sve-
štenom sedištu. A kad je sagleda, prestravi se i od sveta straha
c padne nauznak, i u isti mah bude primoran da natrag povuče
dizgine tako silno da oba konja sednu na kukove, jedan drage
volje, jer se ne protivi, a obesni veoma nerado. A kad poodmak-
nu, onaj jedan od stida i čuda nakvasi znojem celu dušu, a onaj
drugi, kad mu odumine bol, što ga je osetio od uzde i pada, i
tek što odahne, plane gnevom i svakom pogrdom stane ružiti i
d vozara i svoga druga u zaprezi da su od straha i nemuškosti
ostavili svoje mesto i pogazili svoju reč. I stane ih siliti protiv
njihove volje da se ponovo približe, ali najzad popusti njihovim
molbama da se to odgodi za docnije vreme.

A kada dođe zakazano vreme, oni se stanu pretvarati da
se ne sećaju, ali ih on, opominjući, sileći, ržući, vukući, primo-
ra da se opet približe ljubljeniku sa istim ponudama. I kada se
primaknu, on spusti glavu, a nadigne rep, zagrize u uzdu i sta-
ne bestidno vući. A vozaru se u još većoj meri dogodi ono što
mu se i pre dogodilo: on kao pred ogradom odbije se nazad[1] i
još više obesnom konju silom natrag povuče uzdu, te mu okr-
vavi ružilački jezik i čeljust, a noge mu i kukove pritisne k ze-
mlji da ga zabole. A kada to zli konj više puta pretrpi i svoju
obest utiša, najzad se ponižen pokorava vozarevoj smotrenosti,
i kad vidi krasnika, gine od straha.

I tako se naposletku dešava da ljubavnikova duša ide za
ljubljenikom puna poštovanja i straha.

XXXVI

Kako ljubljenika, dakle, kao bogu slična svakom poštom
poštuje ne ljubavnik koji se samo pretvara, nego koji to doista
oseća, i kako je ljubljenik sam po sebi odan svome poštovaocu,
ako ga isprva njegovi drugari ili koji drugi ljudi i prekorevaju,
govoreći da je sramota približavati se ljubavniku, pa on zato i
odbije ljubavnika, ipak u toku vremena i mladost i potreba na-

vedu ga na to da se s njime druži. Jer, nikako nije sudbina od- b
redila da je zao prijatelj zlu, a dobar da nije dobru.

A kad ga pusti k sebi i stane se s njim razgovarati i dru-
žiti, pa se u blizini pokaže dobra volja ljubavnikova, ljubljenik
se čudom začudi, jer oseća da mu drugi prijatelji i srodnici svi
zajedno ni najmanju meru ljubavi ne iskazuju prema onom što
mu iskazuje prijatelj bogom zadahnut. A kada duže vremena
produži taj posao, pa mu se približuje dodirivanjem i na vežba-
lištima i na drugim sastancima, tada se izvor one reke, koju je
Div, kad je ljubio Ganimeda[1], nazvao ljubavnom draži, bujno c
izlije na ljubavnika, te jedan deo pređe u njega, a drugi se pre-
lije kad se on već sasvim napuni. I kao što se vazdušni talas ili
kakav zvuk od glatkih i tvrdih predmeta odbija i vraća natrag
odakle je i pošao, tako se i struja lepote vraća u lepoga mladi-
ća kroz oči – jer tim putem je i došla u dušu: – i kad stigne i okri-
lati izlaze perja, oblije ih i podraži da puštaju perje, te i dušu lju- d
bljenikovu napuni ljubavlju.

On ljubi, dakle, ali koga, to ne zna; a ne razume on svoje
stanje, niti ga može opisati, jer kao da se od drugoga zarazio oč-
nom bolešću – ne može reći kako i kada; a ne zna da u ljubavni-
ku kao u ogledalu gleda samo sebe. I kad je onaj kod njega, odu-
mine mu bol kao i onome; a kad ga nema, treperi čežnjom i če-
žnju izaziva u onom, noseći u sebi priliku ljubavi, ljubav za ljubav.
Ali ne misli da je to ljubav, nego da je prijateljstvo, pa je tako i e
naziva. Pa ipak žudi kao onaj, samo u slabijoj meri, da ga gleda,
da ga dodiruje, da ga ljubi i da leži s njim; i on to, kao što je pri-
rodno, uskoro zatim i čini. A dok tako jedan s drugim leže[2], neo-
buzdani konj ljubavnikov zna šta treba reći uzdodrži, i smatra da
je kao naknadu za mnoge muke zaslužio malo uživanje; a ljublje- 256
nikov ne ume, doduše, ništa da kaže nego, pun plahovite nepoz-
nate požude, grli ljubavnika i ljubi, jer misli da mu je on najdo-
bronamerniji prijatelj; a kad zajedno leže, ne bi odbio, koliko je
do njega, da ugodi ljubavniku, kad bi ovaj za to molio, ali se nje-
gov sused sa uzdodržom stidljivo i razumno protivi tome.

XXXVII

Ako li, dakle, bolja strana duše odnese pobedu time što
oba prijatelja privede urednu životu i filosofiji, tada oni svoj ži-
vot na zemlji provode u blaženstvu i slozi, vladajući sami so-
bom i čedni, jer su onaj deo duše u kome je nevaljalstvo poko- b
rili, a oslobodili onaj u kome je vrlina. A kad preminu, odneli
su, pošto su okrilatili i postali laki, nagradu u jednom od ona

tri zaista olimpijska rvanja[1] i time postigli najviše dobro što ga
čoveku može pribaviti ljudska razboritost ili božanski zanos.
c A stanu li živeti manje blagorodnim i nefilosofskim živo-
tom, ali ipak težeći za čestitošću, lako se može dogoditi da kat-
kad u pijanstvu ili u kakvu drugom bezbrižnom stanju ona dva
njihova zapregnuta konja zateku njihove duše bez straže, pa ih
svedu, i oni odaberu i učine ono što gomila smatra za najveće
blaženstvo; i kad učine, rade to i dalje, ali ipak retko, jer time
rade nešto čemu se nisu privoleli svom dušom. Prijatelji su, da-
d kle, i ova dvojica, ali manje prisni nego oni drugi, i žive jedan s
drugim ne samo dok ljubav traje nego i onda kad ona mine, mi-
sleći da su jedan drugom dali i uzajamno primili najveće zalo-
ge, koje bi grehota bilo ikad vratiti pa se zavaditi. A kad umi-
ru, ostavljaju telo, doduše, bez krila, ali s nagonskom žudnjom
da okrilate, tako da ne ponesu malenu nagradu za svoj ljubav-
ni zanos, jer nije zakon da u tamu i na putovanje pod zemlju
dospeju oni koji su već krenuli putem u nebo, nego da provode
e život u svetlosti i da budu blaženi putujući jedan sa drugim i,
kad okrilate, da okrilate zajedno zbog ljubavi.

4. *Završetak*

XXXVIII

Ovim ovolikim, dečače, i ovako božanstvenim darovima
obdariće te prijateljstvo ljubavnikovo; a prisnost s neljubavni-
kom, koja, pomešana s ljudskom razboritošću, ljudskim daro-
vima upravlja štedljivo, usadiće u ljubljenu dušu prostaštvo ko-
257 je gomila slavi kao vrlinu i učiniće da se devet hiljada godina
oko zemlje i pod zemljom bezumna vrti.

Ovo je naša palinodija, dragi Erote, koju ti prema svojoj snazi darovasmo i prinesosmo što možemo lepšu i bolju. Uostalom, morali smo je, radi Fedra, ovde i onde, a naročito u izrazu, malo na pesnički način izreći. Ono pređašnje da mi je prošteno, a ovaj drugi posao dobro primljen! Blag i milostiv nemoj mi ljubavnu veštinu koju si mi dao ni uzeti ni uskratiti u gnevu, a daj da još više nego sada budem poštovan od lepih!

Ako smo ti u pređašnjoj besedi rekli što nemilo, Fedar i
b ja, a ti Lisiju, oca one besede, smatraj za krivca i odvrati ga od
onakvih beseda, a navrati na filosofiju, kao što se na nju navra-
tio njegov brat Polemarh[1], da i ovaj njegov ljubimac ovde ne
pristaje čas uz ovu čas uz onu stranu kao sada, nego da svoj ži-
vot podesi samo prema Erotu i filosofskim besedama.

DRUGI GLAVNI DEO:

RASPRAVLJANJE O VALJANOM NAČINU GOVORENJA I PISANJA

1. *Šta se iziskuje od pisanja beseda s obzirom na umetnost*

a) *Postavljanje pitanja kad je pisanje beseda sramotno*

XXXIX

Fedar. Molim se s tobom, Sokrate, da nam se to, ako je za nas c
bolje, i dogodi. A tvojoj se besedi već odavno divim, jer si je mnogo
lepše izradio nego pređašnju. Zato me je strah da će mi se Lisija uči-
niti slabim, ako htedne da se s drugom besedom nadmeće i protiv ove.
Ta i nedavno ga je, divni čoveče, jedan od državnika baš za to korio[1]
i ružio, i u celoj svojoj pokudnoj besedi nazivao ga sastavljačem bese-
đa. Tako će možda iz osetljivosti prestati sa pisanjem.

Sokrat. Baš smešnu misao, mladiću, iskazuješ, i veoma se varaš u d
svome prijatelju, ako misliš da je on neki koji strahuje od prekorevanja.
A možda misliš da je i onaj koji ga je prekorevao ozbiljno govorio ono
što je govorio.

Fedar. Tako mi se zaista činilo, Sokrate. A zacelo i sam znaš da se najuticajniji i najozbiljniji ljudi u državama stide pisati govore i ostavljati svoje spise, bojeći se suda potomstva, da se ne bi zvali sofisti.

Sokrat. Ne znaš, Fedre, da je slatka okuka[2] dobila ime po du-
gačkoj okuci Nila. A osim toga ne znaš da baš oni državnici koji naj- e
više drže do svoga dostojanstva naročito vole pisanje beseda i ostavlja-
nje spisa, i baš oni, kad pišu kakvu besedu, svojim obožavaocima oda-
ju toliku pohvalu da odmah u početku zabeleže imena onih koji ih u
svakoj prilici hvale.

Fedar. Šta misliš time? Jer ne razumem.

Sokrat. Zar ne znaš da je u početku spisa kakva državnika naj- 258
pre zabeležen onaj koji ga hvali?

Fedar. Kako to?

Sokrat. „Svidelo se veću“[3], veli otprilike, ili „narodu“, ili obojima, i potom imenuje onoga koji je bio besednik, a time pisac obeležava sam sebe i s mnogo veličanja slavi svoju ličnost. Zatim posle uvoda govori tako da svojim hvaliocima otkriva svoju vlastitu mudrost, i pritom ponekad sastavi veoma dugačak spis. Ili zar ti se ovakva stvar čini da je nešto drugo nego pisana beseda?

b *Fedar.* Meni bar ne.

Sokrat. Ako se, dakle, ova beseda održi, njen sastavljač odlazi radostan s pozornice; ako li se izbriše, i od njegova spisivanja beseda i spisateljskog dostojanstva ne bude ništa, žalosti se on sam i njegovi prijatelji.

Fedar. Te još kako.

Sokrat. Očevidno, ne kao oni koji onaj posao preziru, nego kao oni koji mu se čude.

Fedar. Dabome.

c *Sokrat.* A što? Kad kakav besednik ili kralj dospe dotle da steče ugled Likurga[4] ili Solona ili Darija, pa se kao pisac beseda obesmrti u državi, zar on sam ne misli o sebi da još za života liči na boga, a potonji naraštaji to isto misle o njemu razgledajući njegove spise?

Fedar. Te još kako.

Sokrat. Misliš li, dakle, da koji od takvih ljudi, pa bio on ne znam u kolikoj meri neljubazan prema Lisiji, prigovara njemu baš to što piše besede?

Fedar. To nije verovatno bar po onome što ti kažeš, jer bi time, kako se čini, prigovarao svojoj vlastitoj sklonosti.

b) *Dokaz da se retorika, da bi imala umetničko obeležje, mora osnivati na istini i filosofiji*

XL

d *Sokrat.* Ovo je, dakle, svakome jasno da pisanje besedâ bar po sebi nije nikakva sramota.

Fedar. Nego?

Sokrat. Tek ono je, po mom mišljenju, sramotno ako se ne govori i ne piše lepo, nego sramotno i ružno.

Fedar. Očevidno je.

Sokrat. Pa u čemu se sastoji lepo i nelepo pisanje? Treba li, Fedre, da o tome ispitamo Lisiju ili koga drugog koji je ikad nešto pisao ili će pisati, bio to politički spis ili nepolitički, u vezanoj besedi kao pesnik ili u nevezanoj kao prozni pisac?

Fedar. Pitaš me treba li? Ta radi čega bi ko, da tako kažem, živeo, ako ne bi radi takvih uživanja? Jer zacelo ne bi živeo radi onih za koje tre- e ba već unapred da oseća nezadovoljstvo ili da ih i ne uživa, a to je slučaj gotovo kod svih telesnih uživanja; zato su i s pravom nazvana ropska.

Sokrat. Dokoni smo, čini mi se. I u isti mah čini mi se da nas i cvrčci posmatraju, koji nam po svom običaju o podnevnoj žezi nad glavama pocvrkuju i među sobom se razgovaraju. Kad bi, dakle, primetili da se i nas dvojica kao većina ljudi u podnevnom času ne razgovara- 259 mo, nego da dremamo i da su nas očarali zbog tromosti našega duha, oni bi nam se s pravom podsmevali i mislili da su se nekakvi robovi svrnuli k njima na odmorište i da spavamo kao stado ovaca plandujući oko ovoga izvora. Ako li vide gde se razgovaramo i da neočarani mimo njih brodimo, kao brodari mimo Sirene[1], odmah će nam se zadivi- b ti i dati nam onaj dar što su ga dobili od bogova da ga dele ljudima.

XLI

Fedar. Imaju li zaista kakav? Jer, čini mi se, o tome još ništa nisam čuo.

Sokrat. Zaista, čoveku koji voli Muze ne dostoji se da o takvim stvarima ništa nije čuo. Priča se da su to nekad bili ljudi, u vreme kad se Muze još nisu rodile. A kad su Muze došle na svet i zabrujala pesma, neki su se od tadašnjih ljudi oduševili od miline, tako da pevajući nisu marili ni za jelo ni za piće, pa su poumirali i ne znajući se. Od c njih se potom rađa rod cvrčaka[1], koji je od Muza dobio taj slavni dar da ne treba hrane kad se rodi, nego bez hrane i pića da odmah peva, dok ne umre, i zatim da dođe k Muzama i da ih izveščuje koji od ovdašnjih ljudi koju poštuje. Terpsihoru, na primer, izveščuju o onima koji su joj odavali poštu igrom, da im bolje omile, a Eratu o onima koji su je poštovali ljubavnim pesmama, pa tako i ostale o onom čime se d kojoj odaje pošta. A najstarijoj, Kaliopi, i najbližoj posle nje, Uraniji, saopštavaju one koji svoj život provode baveći se filosofijom i poštuju njihovu muzičku umetnost, jer ove se od Muza najviše zanimaju nebom i božanskim i ljudskim govorima, i njihov glas je najlepši. S mnogih razloga, dakle, zaista treba da o nečemu govorimo i da ne spavamo oko podne.

Fedar. Dabome, treba da govorimo.

XLII

Sokrat. Ono, dakle, što malopre naumismo razmotriti, kako dolikuje da se govori i piše i kako ne, treba da razmatramo. e

Fedar. Očevidno.

Sokrat. Ne sastoji li se, dakle, nužan uslov za ono što treba da bude lepo i valjano rečeno u tome da se duša onoga koji govori razumeva u istinu onih stvari o kojima želi da govori?

260 *Fedar.* Što se tiče toga, dragi Sokrate, slušao sam da onome ko namerava da postane govornik nije potrebno da uči ono što je zaista pravedno, nego samo ono što se svidi množini koja će rešavati; a isto tako ni ono što je zaista dobro ili lepo, nego ono što će se samo činiti da je takvo, jer na tome se, kažu, osniva nagovaranje, a ne na istini.

Sokrat. Ne treba, Fedre, prosto odbaciti reč koju rekoše mudri ljudi, nego treba ispitati nije li njome rečeno što o čemu vredi govoriti. Ali ni ono što je sada rečeno ne treba pustiti iz vida.

Fedar. Pravo govoriš.

Sokrat. A mi to ovako ogledajmo!

Fedar. Kako?

b *Sokrat.* Kad bih te ja nagovarao da se braniš od neprijatelja i da radi toga nabaviš konja, a obojica se ne bismo razumevali u konja, nego bih slučajno znao o tebi samo toliko da Fedar od pitomih životinja smatra za konja onu koja ima najveće uši –

Fedar. Smešno bi to bilo, Sokrate.

Sokrat. Još ne bi! Ali kad bih te ozbiljno uveravao besedom sastavljenom u pohvalu magarcu, nazivajući ga konjem i tvrdeći da ta životinja sasvim zaslužuje da je čovek ima ne samo kod kuće nego i u ratu, da je prikladna da se na njoj vojuje i da je podesna i za nošenje
c prtljaga i korisna za mnoge druge stvari –

Fedar. To bi jamačno bilo sasvim smešno.

Sokrat. A zar nije bolje da je prijatelj smešan nego da je opasan i neprijateljski raspoložen?

Fedar. Čini se.

Sokrat. Kada bi, dakle, vešt besednik, koji ne zna šta je dobro a šta zlo, našao isto takvu državu, pa je uveravao, ne sastavljajući pohvalu o magarećoj senci[1] kao da je konj, nego o zlu kao da je dobro, pa proučio šta se množini sviđa i nagovorio je da radi zlo mesto do-
d bra, kakav misliš da će posle toga plod žeti besedništvo od onoga što je sejalo?

Fedar. Bar ne onakav kakav sasvim dolikuje.

XLIII

Sokrat. Nismo li možda, dobri moj, grublje nego što treba obrugali besedničku umetnost? A ona bi možda odgovorila: Šta brbljate, čudnovati ljudi? Ta ja nikoga ko ne poznaje istinu ne primoravam da uči govoriti, nego ako moj savet nešto vredi, tek tada dobija mene ko je stekao ono poznavanje. Ali time se ponosim da bez mene ni onaj koji poznaje istinu nikako neće biti sposobniji da umetnički nagovara.

Fedar. Zar neće imati pravo kad tako tvrdi? e

Sokrat. Hoće, ako joj presudni razlozi koji nam prilaze potvrde da je ona umetnost: jer, čini mi se da slušam gde nam pristupaju nekakvi razlozi i svedoče da laže i da nije nikakava umetnost, nego neumetnička zanatska okretnost. A prave besedničke umetnosti, kaže Lakonac, bez poznavanja istine niti ima niti će ikada biti.

Fedar. Ti su nam razlozi potrebni, Sokrate; dovedi ih, dakle, 261
ovamo i ispituj šta i kako govore.

Sokrat. Prilazite, blagorodni pitomci, i uverite Fedra, oca lepe dece[1] da, ako se ne bude dovoljno bavio filosofijom, nikad neće biti ni sposoban da govori ma o čemu. Neka vam odgovara Fedar.

Fedar. Pitajte.

Sokrat. Ne bi li, dakle, uopšte besedništvo bilo neko vođenje duše rečima, ne samo na sudilištima i svima drugim javnim skupovima nego i u privatnim krugovima, i to isto kad je reč i o malenim i o velikim stvarima; i lep glas koji ono, pravilno primenjeno, stiče nije nimalo veći, bile u pitanju važne ili neznatne stvari? Ili kako si ti o tome b
slušao?

Fedar. Ne, Diva mi, nisam sasvim tako, nego ponajviše kako se umešno govori i piše u parnicama, i kako se govori u skupštinama. Inače nisam ništa slušao.

Sokrat. Jesi li, dakle, čuo samo za Nestorova i Odisejeva uputstva[2] u besedništvu, što su ih oni pred Ilijem u dokolici napisali, a za Palamedova nisi čuo?

Fedar. Nisam, Diva mi, ni za Nestorova, osim ako Gorgiju[3] ne c
gradiš nekakvim Nestorom, ili Trasimaha[4] i Teodora[5] nekakvim Odisejem.

XLIV

Sokrat. Možda. Ali ostavimo ove, nego reci mi ti šta na sudovima rade parničari? Ne prepiru li se, ili šta da kažemo?

Fedar. Baš to rade.

Sokrat. O onom što je pravedno i onom što je nepravedno.

Fedar. Da.

Sokrat. Zar neće onaj ko to umešno radi učiniti da se ista stvar d
istim ljudima pojavi kao pravedna, a zatim, kad htedne, kao nepravedna?

Fedar. Pa da.

Sokrat. I u skupštinskom govoru da se građanima isto čini čas kao dobro, a čas opet kao suprotno?

Fedar. Tako je.

Sokrat. Ne znamo li da je elejski Palamed[1] umešnim govorom postizao takav uspeh da se slušaocima isto činilo i kao slično i kao različno, i kao jedno i kao mnogo, i da miruje i da se opet kreće?

Fedar. Još kako.

Sokrat. Ne pojavljuje se umešnost u protivrečenju (ἀντιλογική), dakle, samo na sudovima i u skupštinskim govorima, nego bi ona, ka-
e ko se čini, u svemu što se govori bila neka jedina umešnost kojom će neko moći sve izjednačiti sa svačim što se može i sa čim se može, i, što drugi ko izjednačuje i sakriva, iznositi na svetlost.

Fedar. Kako to misliš?

Sokrat. To bi se, mislim, ako ispitujemo, moglo pokazati ovako. Ima li zavaravanja više u stvarima koje se mnogo razlikuju ili u onima koje se razlikuju malo?

Fedar. U onima koje se razlikuju malo.

262 *Sokrat.* Ali ćeš postepenim prelaženjima neprimetnije doći na suprotno nego velikim.

Fedar. Kako ne.

Sokrat. Zato onaj ko namerava da zavara drugoga, a sam da ne bude prevaren, treba tačno da raspoznaje sličnost stvari i njihovu nesličnost.

Fedar. Razume se da treba.

Sokrat. Hoće li, dakle, biti sposoban da, ako i ne poznaje istinu svake stvari, na drugim stvarima pouzdano raspoznaje malu i veliku sličnost onoga što ne poznaje.

Fedar. To je nemoguće.

b *Sokrat.* Očevidno je, dakle, da se u one koji svojim suđenjima promaše istinu pa se daju zavarati, to zavaravanje uvuklo zbog nekojih sličnosti.

Fedar. Da, dešava se tako.

Sokrat. Je li, dakle, moguće da neko bude umetnik u tome da postepenim prelaženjima na osnovu sličnosti od istine svaki put odvodi na ono što je njoj suprotno, ili da se sam čuva od toga, ako nije stekao znanje o tome šta je koja stvar u stvarnosti?

Fedar. Nikada.

Sokrat. Umetnost besеđenja, dakle, prijatelju moj, onaj ko ne
c poznaje istinu nego lovi samo mnenja, doneće nekako smešnu, kako se čini, i lišenu umetnosti.

Fedar. Tako se čini.

v) Raspravljanje o besedama u prvom delu s obzirom na njihov umetnički sklop

XLV

Sokrat. Hoćeš li, dakle, da na Lisijinoj besedi, koju nosiš sobom, i na onima koje izgovorismo da razmotrimo nešto od onoga što smo nazvali umešnim i neumešnim?

Fedar. Radije nego išta; ta sada nekako prazno govorimo, jer nemamo prikladnih primera.

Sokrat. I zaista nekom srećom, kako se čini, izgovorene su obadve besede, a one daju primer kako bi neko ko poznaje istinu u svojim besedama zbijao šalu sa slušaocima i zaveo ih. I ja za to, Fedre, svaljujem krivicu na bogove ovoga mesta[1]. Možda su nas, uostalom, i proroci Muza[2], pevači nad našom glavom, zadahnuli tim dahom, jer ja bar nemam nikakva dela u kakvoj umetnosti govorenja.

Fedar. Neka bude kako govoriš. Samo razjasni što kažeš!

Sokrat. Dede pročitaj mi početak Lisijine besede!

Fedar. „O mojim si stvarima obavešten, i čuo si kako mislim da nam je korisno ako se ovo dogodi. A nadam se da mi se neće uskratiti ono što molim, jer baš nisam zaljubljen u tebe. Jer ljubavnici se kaju –“

Sokrat. Prestani! U čemu, dakle, ovaj greši i neumetnički postupa, o tome treba govoriti. Nije li tako?

Fedar. Jeste. 263

XLVI

Sokrat. Nije li svakome bar to jasno da se u nečemu od toga slažemo, a u nečemu ne slažemo.

Fedar. Čini mi se da razumem smisao tvoga pitanja, ali kaži još jasnije!

Sokrat. Kada ko izreče reč „železo“ ili „srebro“, ne mislimo li svi na isto?

Fedar. Još kako.

Sokrat. A šta kad ko reče „pravedno“ ili „dobro“? Ne zanosi li se jedan ovamo, drugi tamo, i nismo li nesložni među sobom i sami u sebi?

Fedar. Dabome.

Sokrat. U jednome se, dakle, slažemo, a u drugome ne slažemo. b

Fedar. Tako je.

Sokrat. U čemu nas je, dakle, od ovoga dvojega lakše obmanuti, i u čemu besedništvo više može?

Fedar. Očevidno u onom gde se kolebamo.

Sokrat. Onaj, dakle, koji hoće da se bavi besedništvom, taj najpre treba metodički da izvede tu razliku i da nađe obeležje svake od dveju vrsta, u kojoj se gomila mora da koleba i u kojoj ne mora.

c *Fedar.* Lepu bi, zaista, Sokrate, razliku shvatio ko bi to našao.

Sokrat. Zatim, po mom mišljenju, u svakom pojedinom slučaju koji mu se javi ne sme da previdi, nego treba oštro da zapaža kojoj vrsti pripada predmet o kome namerava govoriti.

Fedar. Dabome.

Sokrat. Šta, dakle? Hoćemo li za Erota reći da je on jedna od višeznačnih ili neviseznačnih stvari?

Fedar. Zacelo jedna od višeznačnih. Ili misliš li da bi ti inače slobodno bilo za njega utvrditi što si baš malopre utvrdio, da je on šteta i za ljubljenika i za ljubavnika, i zatim opet da je on jedno od najvećih dobara?

d *Sokrat.* Veoma dobro govoriš. Nego reci i ovo – jer zbog svoga zanosa[1] ne sećam se više tačno – da li sam objasnio ljubav u početku svoje besede?

Fedar. Jesi, Diva mi, da ne možeš bolje.

Sokrat. E, koliko li većim umetnicima u beseđenju nazivaš Nimfe, kćeri Ahelojeve, i Pana[2], sina Hermova, od Lisije, sina Kefalova! Ili ja nemam pravo, te nas je i Lisija u početku besede o ljubavi primorao da Erota uzmemo kao nešto određeno stvarno, kako je sam hteo, pa je prema tome udesio celu svoju ostalu besedu i dovršio? Hoćeš li da još jednom pročitamo početak?

Fedar. Ako se tebi hoće. Ali onoga što tražiš nema onde.

Sokrat. Čitaj, da čujem njega sama!

XLVII

Fedar. „O mojim si stvarima obavešten i čuo kako mislim da [illegible] je korisno ako se ovo dogodi. A nadam se da mi se neće uskrati[illegible]no što molim, jer baš nisam zaljubljen u tebe. Jer, ljubavnici se ka[illegible] svoje milošte, čim je zadovoljena njihova požuda."

Sokrat. Zaista, čini mi se da ovaj ni izdaleka ne daje ono što tra[illegible], jer ne od početka nego s kraja, u obrnutom pravcu, pokušava [illegible]repliva besedu, i počinje onim što bi ljubavnik rekao svome lju[illegible]iku na svršetku. Ili ne rekoh pravo, Fedre, mila glavo[1]?

Fedar. Jeste zaista, Sokrate, svršetak, o čemu on govori.

Sokrat. A kako stoji stvar sa ostalim? Zar ti se ne čina da su re[illegible]e u besedi porazbacane? Ili da li ti je jasno da je ono što je rečeno [illegible]ugom mestu po nekoj nužnosti postavljeno na drugom mestu, ili

koja druga misao? Jer meni se, koji se u to nimalo ne razumem, učinilo da je pisac s priličnom smelošću izrekao ono što mu se nametalo. A poznaješ li ti kakvo pravilo o pisanju besede, po kome je ovaj to ovakvim redom postavio jedno za drugim?

Fedar. Ti si isuviše ljubazan kad misliš da sam ja sposoban da njegov spis podrobno ocenjujem! c

Sokrat. Ali ćeš, mislim, priznati mi bar ovo: svaka beseda mora biti sastavljena kao živo biće, mora imati svoje vlastito telo, tako da nije ni bez glave ni bez noge, nego da ima i trup i udove, a pisana onako kako dolikuje jedan drugome i celini[2].

Fedar. Ta kako ne?

Sokrat. Ogledaj, dakle, besedu tvoga prijatelja da li je takva ili drukčija, pa ćeš naći da se ni u čemu ne razlikuje od onoga natpisa za koji neki kažu da je napisan na grobu Mide Frižanina[3]. d

Fedar. Kakav je to natpis, i šta je s njim?

Sokrat. Evo ti ga:

> Tučana devojka ja sam i ležim na Midinu grobu,
> dokle voda još teče i rastu visoka drveta,
> uvek ostajuć' ovde na mnogo žaljenoj humci,
> svakome putniku javljam da ovde je Mida pogreben.

A da se ništa ne razlikuje da li se što u ovom natpisu govori kao prvo ili kao poslednje, valjda primećuješ, kako mislim. e

Fedar. Ismejavaš našu besedu, Sokrate.

XLVIII

Sokrat. Ostavimo, dakle, to, da se ti ne srdiš; a ipak mi se čini da u njoj ima dovoljno primera koje bi čovek mogao posmatrati i njima se koristiti da ni u kom slučaju ne pokušava ugledati se na njih. Nego pristupimo drugim besedama. Jer, kako mi se čini, u njima beše nešto o čemu treba da povedu računa oni koji hoće da o besedama razmišljaju.

Fedar. Na šta to misliš? 265

Sokrat. Behu, ako se ne varam, jedna drugoj suprotne, jer u jednoj se tvrdilo da treba ugađati onom ko ljubi, a drugoj onom ko ne ljubi.

Fedar. I to odlučno.

Sokrat. Mišljah da ćeš reći po istini: „zaneseno". Nego što sam tražio, baš je to. Ustvrdili smo, naime, da je ljubav nekakav zanos. Zar ne?

Fedar. Da.

Sokrat. A zanosa da imaju dve vrste, od kojih su jednom uzrok ljudske bolesti, a drugom je posledica božje izmene običnoga stanja.

„Fedre i Sokrate, ne treba se ljutiti nego praštati ako se neki ljudi ne razumeju u dijalektiku i ne mogu da odrede šta je u stvari besedništvo, a zbog toga stanja, zato što su imali samo potrebna znanja o besedničkoj veštini, pomislili su da su pronašli besedništvo i sebi uobraža-
c vaju da su time što su druge učili, ove na savršen način uputili u besedništvo; a kako se svaka pojedinost na uverljiv način izgovori i kako se delovi sastavljaju u celinu, za tu malenkost trebalo bi da se sami njihovi učenici postaraju u svojim govorima."

Fedar. Ali zaista, Sokrate, čini mi se da tako otprilike stoji stvar s umetnošću koju ti ljudi uče i pišu kao besedništvo, i meni se čini da si istinu rekao. Ali onu umetnost koja istinski uči besedništvo i uvera-
d vanje kako i odakle bismo je mogli steći?

Sokrat. S mogućnošću, Fedre, da postaneš savršen takmičar, stvar po svoj prilici, a možda čak i nužno, stoji isto onako kao i u drugim oblastima: ako ti je od prirode dana besednička obdarenost, bićeš znamenit besednik, ako se povrh toga latiš učenja i vežbanja; ali ako ti što od ovoga bude nedostajalo, utoliko ćeš biti nesavršen. A koliko u tome ima umetnosti, to se, čini mi se, ne stiče na putu kojim, idu Lisija i Trasimah.

Fedar. Nego na kom?

e *Sokrat.* Čini mi se nesumnjivo, dragi moj, da je Perikle od svih najsavršeniji postao u besedništvu.

Fedar. Kako to?

đ) *Osnovi besedničke umetnosti*

LIV

270 *Sokrat.* Svima velikim umetnostima treba oštroumlja i visoka umovanja o prirodi, jer ono uzvišeno mišljenje i u svemu probojna snaga zacelo odavde ulazi u njih, a to je i Perikle bio stekao i dodao svojoj prirodnoj obdarenosti. Jer, kad se namerio, mislim, na Anaksagoru[1] koji je bio takav, on je, pun dubokih umovanja i dostigavši suštinu uma i bezumlja, o čemu je Anaksagora onako opširno govorio, odande preneo u besedništvo ono što mu je bilo korisno.

Fedar. Kako to misliš?

b *Sokrat.* S besedničkom umetnošću stvar stoji zacelo isto onako kao i sa lekarskom.

Fedar. Kako to?

Sokrat. U jednoj i u drugoj treba razlikovati prirodu, u jednoj prirodu tela, a u drugoj prirodu duše, ako hoćeš ne samo navikom i

iskustvom nego veštinom da telo lekovima i hranom isceljuješ i daješ mu snagu, a duši besedama i utvrđenim poslovanjem da daješ rečitost koju mu drago i vrsnoću.

Fedar. Zacelo, Sokrate, stvar tako stoji.

Sokrat. Misliš li da je moguće kako treba poznati prirodu duše
bez poznavanja prirode vasione? c

Fedar. Bar ako treba u neku ruku verovati Hipokratu[2], potomku Asklepijevića, ne može se ni priroda tela poznati bez toga postupka.

Sokrat. On to s pravom tvrdi, dragi prijatelju. Ali osim Hipokrata treba pitati i razum i posmatrati da li se on s time slaže.

Fedar. Priznajem.

LV

Sokrat. A ti gledaj šta o prirodi tvrde Hipokrat i pravi razum. Ne treba li prirodu ma koje stvari ogledati ovako? Pre svega, da li je
prosto ili mnogovrsno ono u čemu sami hoćemo da budemo umešani d
i sposobni da i drugoga takvim činimo; zatim – ako je stvar prosta – ispitati kakvu snagu ima po sebi ili da utiče na nešto ili da prima čije uticaje; ako li ima više vrsta, treba li ih nabrojiti i, kao ranije prostu stvar, tako isto razmotriti svaku pojedinu: na što ona po svojoj prirodi utiče ili kako i s koje strane prima uticaje?

Fedar. Tako se čini, Sokrate.

Sokrat. Postupak bez toga bar bi ličio na hod slepca; ali onaj
koji se nekom stvari umešno bavi nikako se neće smeti upoređivati sa e
slepcem ni sa gluščem; štaviše, očevidno je da će onaj ko nekoga umešno upućuje u besedništvo tačno mu objasniti pravu suštinu onoga na što će besedništvo primeniti: a to će zacelo biti duša.

Fedar. Da šta?

Sokrat. Dakle, sva njegova borba uperena je na to; jer on teži
da u njoj stvori uverenje. Zar ne? 271

Fedar. Da.

Sokrat. Prema tome, očevidno je da će Trasimah i svaki drugi koji revnosno daje uputstva u besedništvo, najpre sa svom tačnošću dušu opisati i zorno predstaviti da li je duša istovrsno jedinstvo ili je kao telo mnogovrsna, jer to zovemo objašnjenjem njene suštine.

Fedar. Sasvim je tako.

Sokrat. A drugo, na što i kako ona utiče po svojoj prirodi i kakve prima uticaje i odakle.

Fedar. Da, da.

Sokrat. A treće, kad razredi vrste beseda i vrste duše i njihova
stanja, ogledaće uzroke, prilagođujući jedno drugome i pokazujući s b

kojega se razloga jedna takva i takva duša izvesnim besedama može
uveravati, a druga ne može[1]. U svakom slučaju, dragi moj, što bude
na drugi način razlagano ili govoreno nikad neće biti govoreno ili pi-
sano ni što drugo ni ovo. Ali sadašnji pisci udžbenika za besedništvo,
c koje si ti slušao, lukavi su i taje, mada dušu sasvim dobro poznaju. Za-
to, pre nego na ovaj način budu govorili i pisali, nemojmo im verova-
ti da pišu po umetničkim pravilima.

Fedar. Na koji to način?

Sokrat. Same reči nije lako reći; ali kako treba pisati, ako neko že-
li da piše po umetničkim pravilima koliko je god moguće, to ću kazati.

Fedar. Govori, dakle.

LVI

Sokrat. Kako se značaj besede sastoji u vođenju duše, mora onaj
d ko želi da bude sposoban besednik znati koliko vrsta duša ima. Ima
ih, dakle, toliko i toliko, pa takvih i takvih, na osnovu čega jedni lju-
di postaju ovakvi, a drugi onakvi. Kad se to razredi, ima opet beseda
toliko i toliko vrsta, a svaka je takva i takva. A ovakvi ljudi ovakvim
besedama s navedenog uzroka lako se mogu nagovoriti na radnje ova-
kve vrste, a onakvi zbog te okolnosti teško.

Razume se, onaj ko je to dovoljno shvatio, i kad potom vidi ka-
ko se stvar u praktičnom životu nalazi i dešava, treba da ima snage da
e je oštrim poimanjem prati: inače mu ništa više ne koriste pravila što
ih je slušao kad je učio. A kad bude dovoljno sposoban da kaže kakav
se čovek kakvim besedama uverava, i kad mogne, ako mu neko pri-
stupi, da ga do kraja prozre i oceni: „Onakav čovek i onakva priroda,
272 o kojoj je tada bilo reči, sada se stvarno nalazi preda mnom, i njoj tre-
ba prići ovakvim besedama na ovakav način da je nagovorim na ovo“,
– a kad sve to već ima, pa još ume da pogodi pravo vreme kada treba
besediti, a kada prestati, i kad opet mogne razlikovati kratke i ganu-
tljive i preterane besede i sve pojedine oblike besede, i kad je za njih
podesna prilika, a kad nije, tada je uputstvo lepo i savršeno izrađeno,
a pre nije. Ali propusti li samo nešto od toga kao besednik ili učitelj ili
pisac, a ipak ustvrdi da besedi pravilno, imaće pravo onaj ko mu ne
b veruje. „Kako, dakle?“, pitaće možda naš pisac, „Fedre i Sokrate, či-
ni li vam se tako?“ Ili se treba zadovoljiti drukčije pisanim uputstvom
u besedništvo?

Fedar. Ne može, Sokrate, nikako biti drukčije, a ipak se zada-
tak ne čini lak.

Sokrat. Istinu govoriš. Zato svaku besedu treba okretati i gore
i dole i ogledati da li se gdegod pokazuje kakav lakši i kraći put k njoj,

da se ne udara uzalud putem dugačkim i krševitim, kad se može krat-
kim i ravnim. Nego ako znaš kakvu pomoć koju si čuo od Lisije ili od c
koga drugoga, sećaj se i pokušaj je kazati.

Fedar. Što se tiče samo pokušaja, znao bih, ali sada ovako ne
umem baš ništa da kažem.

Sokrat. Želiš da ja kažem koju reč što sam je čuo od nekojih ko-
ji se time bave?

Fedar. Da šta?

Sokrat. Govori se, dabome, Fedre, da je pravo da i kurjak – do-
bije svog branioca. d

Fedar. Pa i ti postupi tako!

LVII

Sokrat. Oni tvrde: stvar ne treba nimalo onako veličati ni izda-
leka je izvoditi dugačkim okolišenjima. Jer, kao što smo već rekli, u po-
četku ovoga razlaganja, baš nimalo istine o pravednim ili dobrim stva-
rima, ili i o ljudima koji su takvi po prirodi ili po vaspitanju, ne treba
u sebi da ima onaj ko želi da postane odličan besednik. Ta nikome na
sudovima baš nimalo nije stalo do istine u tim stvarima, nego samo do
onoga što se može verovati. A ovo je prividno, i na to treba da obraća e
svoju pažnju onaj ko želi da besedi pravilno. Jer, ponekad ne treba iz-
nositi ni ono što se zaista dogodilo, ako nije verovatno da se zbilo, ne-
go samo ono što liči na istinu, kako u optužbi tako i u odbrani. I uop-
šte onaj ko besedi svakako treba da kao tačku za pravac uzima ono što
liči na istinu, a sa istinom često da se oprosti. Jer, ako se to dešava kroz
celu besedu, time su ispunjeni svi zahtevi umetnosti. 273

Fedar. Isto si, Sokrate, izveo što govore oni koji se grade da su
umetnici u besedama. Ta setih se da smo se u pređašnjem dotakli ta-
kve stvari; ali to se čini veoma važno onima koji se time bave.

Sokrat. Ta baš si Tisiju sasvim tačno proučio. Neka nam, da-
kle, Tisija kaže i to da li on pod onim što liči na istinu razumeva ne-
što drugo nego ono što se sviđa gomili.

Fedar. Ta šta bi drugo? b

Sokrat. Izumeo je, kako se čini, mudro i u isti mah napisao ovo:
„Ako kakav slab ali hrabar čovek izbije jaka i plašljiva i uzme mu ogr-
tač ili što drugo, pa ga zato dovedu na sud, tada nijedan od njih ne
sme govoriti istinu, nego onaj plašljivi treba tvrditi da ga onaj hrabri
nije istukao sâm, a ovaj treba dokazivati da su bili sami, ali da se uvek
drži onoga: kako bih se ja ovakav usudio da dirnem u onakva? A dru- c
gi neće priznati svoju plašljivost, nego će pokušavati da nešto drugo
slaže i time će možda na neki način svom protivniku dati u ruke nepo-

bitan dokaz. Pa tako otprilike i u drugim prilikama stoji stvar sa onim što se umešno govori. Zar ne, Fedre?

Fedar. Pa da.

Sokrat. Ej! Čini se da je izvanredno skrovitu tajnu otkrio u svojoj veštini Tisija ili drugi bio ko mu drago i odakle mu drago. Uosta-
d lom, dragi prijatelju, treba li da kažemo ovom čoveku ili ne –

Fedar. A šta?

LVIII

Sokrat. Već davno, Tisija, pre nego što si ti došao ovamo, baš smo mi tvrdili da je ovo što liči na istinu prionulo uz gomilu zbog svoga ličenja na istinu. A što se tiče sličnosti, pokazali smo malopre da ih svugde onaj ko zna istinu najlepše ume nalaziti. Ako ti zato što drugo tvrdiš o besedničkoj umetnosti, slušali bismo; ako ne, verovaćemo onome što smo sada razložili, to jest: ako neko ne nabroji prirodne obdarenosti onih koji će slušati, i ne uzmogne predmete razlikovati po vr-
e stama i jednim pojmom obuhvatiti u svakom pojedinom slučaju, takav nikad neće biti umetnik u oblasti besedâ koliko je to čoveku moguće. A te sposobnosti nikad neće steći bez velika napora. A ovome ne treba da se izlaže razuman čovek zato da govori i saobraća s ljudima, nego da može govoriti samo ono što se dopada bogovima, a i na njihovo zadovoljstvo da u svemu radi prema svojoj snazi. Jer, zaista, Tisija, – tako kažu ljudi koji su mudriji nego mi – onaj ko ima pa-
274 meti ne sme misliti na to da ugađa onima koji zajedno s njim robuju, osim uzgredom, nego gospodarima dobrim i dobra porekla[1]. Stoga se ne začudi, ako je okolišenje dugačko jer radi velikih stvari treba okolišiti, a ne kako se tebi čini. Zaista će, kao što uči naše posmatranje, ako neko ushte, i ovaj drugi uspeh najlepše poteći iz onoga.

Fedar. Čini mi se da je prelepo govoreno, Sokrate, kad bi ko samo bio sposoban za to.

b *Sokrat.* Ali lepo je da onaj ko se predaje lepu poslu i pretrpi ono što mu padne u deo da trpi.

Fedar. Još i kako.

Sokrat. Dakle, o umetnosti i umetničkim nedostacima u besеđenju neka je dosta.

Fedar. Razume se.

Sokrat. O podesnosti i nepodesnosti pisanja, pod kojim bi uslovima ono bilo dobro a pod kojim nepodesno, preostaje još da govorimo. Zar ne?

Fedar. Da.

2. Šta se iziskuje od pisanja s obzirom na prikladnost

LIX

Sokrat. Znaš li, dakle, kako ćeš bogu najviše ugoditi svojim pokazivanjem besedništva na delu ili svojim učenjem o besedništvu?

Fedar. Nikako ne znam. A ti?

Sokrat. Mogu pripovedati bar jednu priču starih, a istinu zna- c
ju samo oni. A kad bismo je sami našli, da li bismo tada još šta marili za tuđa mnjenja?

Fedar. Smešno pitanje! Nego ono što veliš da si čuo, kazuj.

Sokrat. Čuo sam, dakle, da je kod Naukratije[1] u Egiptu bio neki od tamošnjih starih bogova, kome je posvećena i sveta ptica, koju nazivaju ibis[2], a samom bogu ime je Teut[3]. Ovaj je prvi izumeo i broj d
i račun, geometriju i astronomiju, a osim toga i igru na kamičke i na kocke, i naposletku i pismene znakove. A kao kralj vladao je tada nad celim Egiptom Tam[4] u velikom gradu gornje zemlje, koji Heleni nazivaju egipatskom Tebom, kao što boga nazivaju Amonom. Tamu dođe Teut, pokaže mu svoje veštine i reče da ih treba razdati svima Egipćanima.

Tam upita kakvu korist daje koja veština, a kad ih je Teut redom objašnjavao, ovo je kudio, a ono hvalio, kako bi mu se kad čini- e
lo da što lepo ili nelepo govori. A mnogo je, priča se, Tam Teutu o svakoj veštini izrekao i u jednom i u drugom pravcu, a to sve redom napomenuti bilo bi opširno. Ali kad je došao do pismenih znakova, reče Teut: „Ovo znanje, kralju, učiniće da Egipćani budu mudriji i da bolje pamte, jer je nađen lek za pamćenje i za mudrost." Ali Tam odgovori: „Veoma dovitljivi Teute, jedan može da proizvede veštine, a drugi da oceni koliko je u njima štete i koristi za one koji će se njima služiti. Tako si i ti sada, kao otac pismenih znakova, u dobroj nameri 275
rekao suprotno onome što oni mogu. Oni će, naime, u dušama onih koji ih nauče rađati zaborav zbog nevežbanja pamćenja, jer će ljudi, uzdajući se u pismo, sećanje izazivati spolja stranim znacima, a neće se sećati iznutra sami sobom. Nisi, dakle, izumeo lek za pamćenje, nego za opominjanje, a učenicima nosiš prividnu, a ne istinitu mudrost, jer kad postanu mnogoslušalice bez nastave, uobražavaće sebi da su i sveznalice, iako su većinom neznalice i teško podnošljivi u saobraća- b
ju, jer su postali nazovimudraci a ne mudraci.

Fedar. Sokrate, lako ti smišljaš priče iz Egipta i odakle god hoćeš.

Sokrat. A ljudi, prijatelju moj, u svetinji Diva dodonskoga rekoše da je prve proročke reči izrekao hrast. Kako, dakle, tadašnji ljudi nisu bili toliko mudri kao vi mladi, njima je u njihovoj bezazleno-

sti bilo dovoljno da slušaju hrast i kamen, kad bi samo istinu govori-
c li. Ali tebi valjda nije sve jedno ko je onaj ko govori i odakle je. Jer ne gledaš samo na to da li stvar stoji ovako ili drukčije.

Fedar. S pravom si me ukorio, i meni se čini da stvar s pismom stoji onako kako govori onaj iz Tebe.

LX

Sokrat. Dakle, onaj ko misli da je u pismenom beleženju ostavio neko učenje o veštini, pa i onaj ko ga prihvata kao da će iz pismenih znakova proizići nešto jasno i pouzdano, taj je pun nedotupavnosti i zaista ne razumeva Amonovo proroštvo, misleći da pisane reči
d imaju još neki drugi smisao nego taj da onoga koji zna podsete na ono o čemu su pisane.

Fedar. Baš je tako.

Sokrat. Jer, evo, Fedre, pismo ima u sebi nešto čudnovato, i u tome ono zaista liči na slikarstvo: ta i proizvodi slikarske umetnosti stoje pred nama kao da su živi; ali ako ih nešto upitaš, oni sasvim dostojanstveno ćute. Isti je slučaj i kod slova: čovek bi pomislio da govore kao da nešto razumeju; a ako ih upitaš da shvatiš nešto od onoga što se govori, svagda kazuju samo jedno te isto. A potom: kad su
e jedanput napisana, svaka reč tumara ovamo i onamo, isto tako k onima koji je ne razumeju kao i onima kojima nije namenjena, pa se ne zna s kime treba govoriti, a s kime ne. A zlostavljena i nepravično ružena uvek treba roditelja kao pomoćnika: jer sama niti može sebe odbraniti niti sebi pomoći.

Fedar. I to si sasvim pravo rekao.

Sokrat. A šta? Drugu reč da ogledamo, ovoj rođenu sestru, ne samo na koji način postaje nego i koliko je po prirodi bolja i moćnija od ove?

Fedar. Koja je to i kako veliš da postaje?

Sokrat. Ona koja se s poznavanjem stvari upisuje u dušu ono-
276 ga koji uči, a ume sama sebe da brani i zna govoriti i ćutati s kojima treba.

Fedar. Misliš na živu i dušatu reč onoga koji zna, a čija bi se pisana reč mogla s pravom obeležiti kao senka žive.

LXI

Sokrat. Dabome. Nego odgovori mi na ovo: bi li pametan ze-
b mljoradnik ono semenje za koje bi mario i želeo da mu donese roda, ozbiljno leti sejao u Adonidove gradinice[1] i radovao se gledajući ka-

ko je ono za osam dana lepo u visinu poraslo, ili bi to radio radi igre i radi praznika, ako bi to uopšte činio; ili bi seme do koga mu je stalo posejao prema zemljoradničkoj veštini onde gde treba i bio zadovoljan ako bi ono što je posejao do osmoga meseca dozrelo.

Fedar. Tako bi nekako, Sokrate, postupio sa semenom do koga c
mu je ozbiljno stalo; a s drugim postupio bi samo onako kako ti kažeš.

Sokrat. I hoćemo li za onoga koji zna šta je pravednost i lepota i dobrota kazati da za obdelavanje svoga semena ima manje pameti nego li zemljoradnik?

Fedar. Nipošto.

Sokrat. Dakle, neće ni to seme ozbiljno sejati kroz trstiku i u crnu vodu pisati rečima koje niti mogu same sebi pomagati niti mogu istinu dovoljno naučiti.

Fedar. Verovatno je da neće.

Sokrat. I neće. Nego pismene gradinice, čini mi se, sejaće radi d
igre i, ako uspiše, pisaće sabirajući uspomene i za sebe ako bi dospeo u zaboravnu starost, i za svakoga drugoga ko ide istim tragom, i radovaće se gledajući ih kako nežno rastu. A kad se drugi predaju drugim zabavama, razgaljujući se terevenkama i drugim sličnim uživanjima, tada će onaj, čini mi se, mesto toga provoditi vreme u toj igri.

Fedar. Prema lošoj igri, Sokrate, ističeš prelepu igru onoga ko- e
ji ume nalaziti zabavu u rečima, pričajući o pravednosti i drugim temama o kojima govoriš.

Sokrat. Doista je tako, moj dragi Fedre, ali mnogo je lepši, mislim, ozbiljan rad kad neko, služeći se dijalektikom, odabere podesnu dušu i znalački sadi i seje u nju reči koje mogu da budu od pomoći i same sebi i onome ko ih je posejao, i ne ostaju jalove, nego donose ploda, iz koje-
ga u novim srcima neprestano izbija nov usev, koji predano dobro uvek 277
održava besmrtnim i onoga koji ga ima čini blaženim koliko god je čoveku moguće da to bude.

Fedar. Ta to još mnogo lepše govoriš.

3. Rešenje pitanja kad je pisanje prekorno

LXII

Sokrat. Sada, naposletku, Fedre, možemo rešavati ranije postavljeno pitanje, pošto smo se u ovom složili.

Fedar. Koje?

Sokrat. Ono koje smo hteli da vidimo, pa smo dospeli ovamo:
to jest da ispitujemo Lisiji učinjenu zamerku o pisanju beseda, pa i sa- b
me besede koje bi bile pisane po pravilima, a koje van pravila. Šta je, pak, pravilno, a šta nije, čini mi se da je dovoljno objašnjeno.

Fedar. Zacelo. Ali podseti me još jedanput kako.

Sokrat. Pre nego ma ko poznaje istinu o pojedinim stvarima o kojima govori ili piše, i pre nego se osposobi da svaku stvar samu odredi, a posle određenja opet ume da je rastavi na njene rodove sve do granice rastavljivosti; i pre nego na isti način pronikne u prirodu du-
c še, tražeći rod koji pojedinoj duši odgovara, i potom svoju besedu sastavlja i udešava tako da mnogostranoj duši daje mnogostrane i s njome u svemu saglasne besede, a prostoj proste, pre neće biti sposoban da na pravilan način koliko je od prirode dano upravlja rodom besede, ni za pouku ni za nagovaranje, kao što je to celo naše dosadašnje raspravljanje utvrdilo.

Fedar. Dabome da se to tako otprilike pokazalo.

LXIII

Sokrat. A što se opet tiče pitanja da li je lepo ili ružno govoriti
d i pisati, i na kojim se okolnostima pritom zasniva neka zamerka ili ne, nije li to ukratko objasnilo ono što je rečeno malopre –

Fedar. Koje?

Sokrat. Ovo: bilo da je Lisija ili ko drugi ikad nešto napisao ili bude napisao privatno ili javno kao zakonodavac, kao pisac kakva političkog predmeta, misleći da je u njemu neka velika pouzdanost i jasnoća, to je za pisca sramota, rekao mu to ko ili ne rekao. Jer, ko ništa
e ne zna ni na javi ni u snu o pravdi i nepravdi, o dobru i zlu, taj se zaista ne može oteti prekoru sramote, ma cela gomila pohvalila njegovo ponašanje.

Fedar. Zacelo ne može.

Sokrat. Ali onaj ko smatra da u reči pisanoj ma o kom predmetu mora da bude mnogo igre, i da nikad nijedna reč, bila ona pisana u metru ili bez njega, nije dostojna velika truda da bude pisana ili govorena, kao što su rapsodske besede[1], koje se bez umetnutog ispitivanja i pouke govore samo radi nagovaranja, nego da stvarno najbolje
278 takve reči služe samo kao sredstvo podsećanja onima koji znaju; a da se, naprotiv, samo u onima koji se uče i govore radi učenja i stvarno u dušu pišu o pravdi i lepoti i dobroti, pojavljuje ono što je jasno i savršeno i dostojno truda; i da samo takve besede čovek treba nazivati u neku ruku svojom pravom decom, ponajpre onu u njemu samome, ako bi se u njemu našla kao njegov izum, zatim one koji su se kao njeni potomci i sestre u isti mah na dostojan način rodile u drugim duša-
b ma; a ostalih se kloni, – taj mi se, Fedre, čini da predstavlja onakav uzor s kakvim bismo ja i ti želeli da oba postanemo jednaki.

Fedar. Baš to isto i ja hoću i želim što kažeš.

ZAVRŠETAK. PISAC I FILOSOF. MOLITVA

b

LXIV

Sokrat. Neka bude, dakle, već dosta naše šale o besedničkim stvarima; pa ti idi i govori Lisiji da smo nas dvojica sišli k izvoru i prebivalištu Nimfa, i tu čuli glasove koji su nam naredili da se Lisiji i ako c
još ko drugi sastavlja besede i isto tako Homeru i ako je još ko drugi spevao pesme s muzičkom pratnjom ili bez nje, treće Solonu i svakome ko je u političkim besedama, nazivajući ih zakonima, napisao spise, kaže ovo: ako je to sastavio znajući kako stoji istina, i ako se može braniti kad pođe na saslušavanje o onom što je napisao, pa je sam kadar svojom usmenom besedom pokazati da je njegova pisana beseda loša, takva čoveka ne treba nazivati imenom kakvim se zovu ovi, nego po onome čime se on ozbiljno zanimao. d

Fedar. Kakvo mu, dakle, ime daješ?

Sokrat. Nazivati ga mudracem, Fedre, to se bar meni čini da je suviše velika stvar i da samo bogu dolikuje. Ali, ili prijateljem mudrosti ili nečim sličnim: s time bi se on sam pre složio, a to bi mu i bolje dolikovalo.

Fedar. To bi stvari sasvim odgovaralo.

Sokrat. Zar nećeš opet onoga koji nema ničeg dragocenijeg nego ono što je sastavio ili napisao posle duga okretanja i gore i dole, spajanja jednog sa drugim i brisanja, zar nećeš toga s pravom nazvati e
pesnikom ili piscem beseda ili piscem zakona?

Fedar. Dabome!

Sokrat. To, dakle, kaži svome prijatelju.

Fedar. A šta? Kako ćeš ti uraditi? Ta ni tvoga prijatelja ne treba mimoići.

Sokrat. Koga to?

Fedar. Lepoga Isokrata[1]! Šta ćeš njemu poručiti, Sokrate? Šta ćemo reći da je on?

Sokrat. Još je mlad Isokrat, Fedre. Ali šta očekujem od njega, kazaću. 279

Fedar. Pa šta?

Sokrat. Čini mi se da je on svojom obdarenošću kudikamo bo-
lji nego Lisijine besede, i da je sliven od blagorodnije ćudi. I zato ne
bi nikakvo čudo bilo kad bi on u zrelijim godinama, baveći se istim
besedama kao i sada, kao decu ostavio iza sebe sve one koji su se
ikad prihvatili beseda, pa ako se još ni time ne bi zadovoljio, većem
uspehu poveo ga neki božanski nagon. Jer od prirode, prijatelju moj,
b u njegovoj duši leži neka filosofska crta. Ovo, dakle, ja od ovdašnjih
bogova poručujem Isokratu kao mojemu ljubimcu, a ti ono Lisiji kao
svojemu.

Fedar. Tako će se dogoditi. Ali hajdemo, jer je i omara popustila.

Sokrat. Ne dolikuje li da se pre odlaska pomolim ovdašnjim bogovima?

Fedar. Da, naravno!

Sokrat. O dragi Pane i vi drugi bogovi koji ste ovde, dajte mi da
budem lep unutra, i da se sva moja spoljašnjost slaže s mojim unutra-
c šnjim osobinama. Da bogatim smatram mudraca. A zlata da imam to-
liko koliko ga ni nositi ni voziti ne bi mogao niko drugi nego samo
razborit čovek.

Treba li nam još nešto drugo, Fedre? Ja sam za sebe dovoljno molio.

Fedar. I za mene moli to isto! Jer prijateljima je sve zajedničko.

Sokrat. Hajdemo!

ODBRANA SOKRATOVA